

Tarpukario Lietuvos miesteliai ir miestelėnai

ISTORIJOS, KULTŪROS IR PAVELDO TYRIMAI

Mokslo žurnalo *Lietuvos istorijos studijos* specialus leidinys (t. 15)

Leidinio sudarytojas ir mokslinis redaktorius *dr. Salvijus Kulevičius*

Kiekvienas straipsnis vertintas dviejų recenzentų
(išskyrus piliečių mokslo straipsnius, žymėtus *)

Knygos leidybą rėmė *dr. Vidmantas Fokas, UAB „VF Projektai“*

Projekto „Lietuvos visuomenės stiprinimas pasitelkiant paveldo bendruomenes: iššūkiai ir galimybės“
(finansuota Lietuvos mokslo tarybos pagal prioritetinių mokslinių tyrimų programą „Visuomenės atsparumo
stiprinimas ir krizių valdymas šiuolaikinių geopolitinių įvykių kontekste“, projekto finansavimo
sutartis Nr. S-VIS-23-13) leidinys

Viršelyje panaudota nuotrauka: Turgus Kražių miestelio aikštėje, 1930–1939 m.,
fot. nežinomas / Lietuvos etnografijos muziejus, LLBM M 7101

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios
bibliotekų informacinės sistemos (LIBIS) portale *ibiblioteka.lt*

ISSN 1392-0448

eISSN 1648-9101

ISBN 978-609-07-1206-1 (spausdinta knyga)

ISBN 978-609-07-1207-8 (skaitmeninis PDF)

© Straipsnių autoriai: Pijus Brazinskas, Vilma Bukaitė, Žygimantas Buržinskas, Norbertas Černiauskas,
Emilija Gedvilaitė, Lina Hall, Saulius Kaubrys, Kęstutis Kilinskas, Salvijus Kulevičius, Emilija
Kvietkuvienė, Rimvydas Laužikas, Dangiras Mačiulis, Vygantas Mažonas, Aistė Morkūnaitė-Lazauskienė,
Akvilė Naudžiūnienė, Leonas Nekrašas, Šarūnas Sabaliauskas, Skirmantė Smilingytė-Zeimienė, Rugilė
Strazdaitė, Viktorija Šimkutė, Rimvydas Tamulaitis, Dominyka Tarvydaitė, 2025

© Sudarymas: Salvijus Kulevičius, 2025

© Vilniaus universitetas, 2025

Tarpukario Lietuvos miesteliai ir miestelėnai

ISTORIJOS, KULTŪROS IR PAVELDO TYRIMAI

SUDARYTOJAS

Salvijus Kulevičius

VILNIAUS
UNIVERSITETO
LEIDYKLA

2025

Vilniaus universiteto mokslo žurnalas *Lietuvos istorijos studijos*

Redaktorių kolegija

Vyriausiasis redaktorius

prof. dr. *Alfredas Bumblauskas* Vilniaus universitetas (Istorija ir archeologija H 005)

Atsakingasis sekretorius

doc. dr. *Martynas Jakulis* Vilniaus universitetas (Istorija ir archeologija H 005)

Nariai:

prof. dr. *Zenonas Butkus* Vilniaus universitetas (Istorija ir archeologija H 005)

dr. *Borys Čerkas* Ukrainos nacionalinės mokslų akademijos Ukrainos istorijos institutas (Istorija ir archeologija H 005)

prof. habil. dr. *Bogusław Dybaś* Torunės Mikalojaus Koperniko universitetas, Lenkija / Lenkijos mokslų akademijos tyrimų centras Vienoje (Istorija ir archeologija H 005)

prof. habil. dr. *Sven Ekdahl* Geteborgo universitetas, Švedija (Istorija ir archeologija H 005)

prof. dr. *Robert Frost* Aberdyno universitetas, Jungtinė Karalystė (Istorija ir archeologija H 005)

dr. *Magnus Ilmjärvi* Talino universitetas, Estija (Istorija ir archeologija H 005)

dr. *Neringa Klumbytė* Majamio universitetas, Jungtinės Amerikos Valstijos (Filosofija H 001)

prof. dr. *Mathias Niendorf* Greifsvaldo universitetas, Vokietija (Istorija ir archeologija H 005)

prof. habil. dr. *Zenonas Norkus* Vilniaus universitetas (Sociologija S 005)

prof. dr. *Rimvydas Petrauskas* Vilniaus universitetas (Istorija ir archeologija H 005)

dr. *Darius Staliūnas* Lietuvos istorijos institutas (Istorija ir archeologija H 005)

prof. dr. *Arūnas Streikus* Vilniaus universitetas (Istorija ir archeologija H 005)

prof. habil. dr. *Rafał Witkowski* Poznanės Adomo Mickevičiaus universitetas, Lenkija (Istorija ir archeologija H 005)

Redakcijos adresas:

Vilniaus universiteto Istorijos fakultetas

Universiteto g. 7, LT-01513 Vilnius, Lietuva

El. paštas istorijos.studijos@gmail.com

<http://www.zurnalai.vu.lt/lietuvas-istorijos-studijos>

Indeksuojamas:

BASE, CEEOL, CNKI, CORE, Dimensions, DOAJ Seal, Emerging Sources Citation Index (Clarivate), EBSCO, Google Scholar, HEAL link (Hellenic Academic Libraries Link), JournalTOCs, Lituanistika, QOAM, ROAD, ScienceGate, ScienceOpen, Scilit, Scimago Journal & Country Rank, Scopus, Sherpa Romeo

Autorių teisės © 2025 Autoriai. Publikavo Vilniaus universiteto leidykla.

Tai yra atvirosios prieigos žurnalas. Žurnalas platinamas vadovaujantis Kūrybinių bendrijų licencija Priskyrimas, kuri leidžia laisvai ir neribotai naudoti, kaip mano esant reikalinga, be kita ko, kopijuoti, daryti pakeitimus ir kurti išvestinius kūrinius, naudoti komerciniais ir nekomerciniais tikslais nurodant informacijos šaltinį ir autorių.

Editorial Board

Editor-in-Chief

Prof. Dr. *Alfredas Bumblauskas* Vilnius University (History and Archaeology H 005)

Executive Secretary

Assoc. Prof. Dr. *Martynas Jakulis* Vilnius University (History and Archaeology H 005)

Editors:

Prof. Dr. *Zenonas Butkus* Vilnius University (History and Archaeology H 005)

Dr. *Borys Čerkas* The National Academy of Sciences of Ukraine,
Institute of History of Ukraine (History and Archaeology H 005)

Prof. Dr. habil. *Bogusław Dybaś* Nicolaus Copernicus University in Toruń, Poland /
Scientific Centre of the Polish Academy of Sciences in Vienna
(History and Archaeology H 005)

Prof. Dr. habil. *Sven Ekdahl* Göteborg University, Sweden (History and Archaeology H 005)

Prof. Dr. *Robert Frost* University of Aberdeen, United Kingdom (History and
Archaeology H 005)

Dr. *Magnus Ilmjärv* Tallinn University, Estonia (History and Archaeology H 005)

Dr. *Neringa Klumbytė* Miami University, United States of America (Philosophy H 001)

Prof. Dr. *Mathias Niendorf* University of Greifswald, Germany (History and Archaeology H 005)

Prof. Dr. habil. *Zenonas Norkus* Vilnius University (Sociology S 005)

Prof. Dr. *Rimvydas Petrauskas* Vilnius University (History and Archaeology H 005)

Dr. *Darius Staliūnas* Institute of Lithuanian History (History and Archaeology H 005)

Prof. Dr. *Arūnas Streikus* Vilnius University (History and Archaeology H 005)

Prof. Dr. habil. *Rafał Witkowski* Adam Mickiewicz University in Poznań, Poland (History and
Archaeology H 005)

Address:

Vilnius University Faculty of History
7 Universiteto St., LT-01513 Vilnius, Lithuania
E-mail: istorijos.studijos@gmail.com
<http://www.journals.vu.lt/lietuvos-istorijos-studijos>

Included in:

BBASE, CEEOL, CNKI, CORE, Dimensions, DOAJ Seal, Emerging Sources Citation Index (Clarivate),
EBSCO, Google Scholar, HEAL link (Hellenic Academic Libraries Link), JournalTOCs, Lituanistika, QOAM,
ROAD, ScienceGate, ScienceOpen, Scilit, Scimago Journal & Country Rank, Scopus, Sherpa Romeo

TURINYS

Pratarmė	10
----------------	----

VIETOJ ĮVADO

Salvijus Kulevičius

Miestelietiškumo kodas: nuo pirmųjų miestelių iki nūdienos vietos bendruomenių. Savivokos ir tapatybės klausimai	16
---	----

VAIDMENYS IR ŽMONĖS

Emilija Kvietkuvienė, Rimvydas Tamulaitis

Atrandant Kražių miestelėnus: vieno namo ir vienos šeimos istorija*	62
---	----

Dangiras Mačiulis

Provincijos inteligentų vaizdinys XX a. 4 deš. lietuvių prozoje	80
---	----

Akvilė Naudžiūnienė

Savi, bet vis tiek „kiti“: tarpukario Lietuvos miestelių žydai lietuvių atmintyje	109
--	-----

Leonas Nekrašas

Tarpukario Lietuvos burmistrai: įvairovė, tendencijos, raida	124
--	-----

Viktorija Šimkutė

Vaistinė ir vaistininkas miestelyje: Juozo Piekarskio vaidmuo Nevarėnų miestelio gyvenime	143
--	-----

ERDVĖS DĖMENYS

Kęstutis Kilinskas

„Rajonas“ rugiuose: modernių kareivinių įtaka Seredžiaus miestelio infrastruktūrai ir socioekonominiam gyvenimui 1935–1940 m.	164
---	-----

Rimvydas Laužikas

Girtuoklystės vieta ar gastronominės kultūros erdvė? Maitinimo įstaigų komunikacija tarpukario Lietuvos žurnale <i>Moteris</i>	190
---	-----

Aistė Morkūnaitė-Lazauskienė

Lietuvos miestelių kasdienio gyvenimo teisinis reguliavimas: erdvės ir laiko aspektai tarpukariu	217
---	-----

Skirmantė Smilingytė-Žeimienė

Memorialiniai objektai tarpukario Lietuvos miesteliuose – pilietiškumo afiša	242
---	-----

Dominyka Tarvydaitė

Skaitymo įpročio diegimas Pirmojoje Lietuvos Respublikoje: miestelių
viešosios valstybinės bibliotekos 269

TARP ĮVYKIŲ IR KASDIENYBĖS**Vilma Bukaitė**

Nepriklausomybės šventės pradžia Lietuvos miesteliuose:
1919–1923 m. 296

Norbertas Černiauskas

Pro klebonijos langą: XX a. 3 deš. Lietuvos miestelio kasdienybė
kunigo akimis 323

Emilija Gedvilaitė, Emilija Kvietkuvienė

Tarpukario Kražiai pasakotojų atsiminimuose* 340

Lina Hall

Lietuvos miestelių spauda tarpukariu: neideologiniai moksleivių
laikraščiai 353

Saulius Kaubrys

Miestelių gyventojai renka valdžią (XX a. 2 deš. pabaiga – 3 deš. pradžia):
tarp galimybių ir lūkesčių 386

Saulius Kaubrys, Pijus Brazinskas

Nelegali medicinos praktika Lietuvos miesteliuose 1918–1940 m.:
sekant šundaktarystės pėdsakais 402

Vygantas Mažonas

Kražių miestelis tarpukariu: gyvenimas, organizacijos, asmenybės* 418

PAVELDAS**Žygimantas Buržinskas**

Lietuvos istoriniai miesteliai ir jų šiandieninės architektūrinės tapatybės
problemos: Merkinės atvejis 434

Šarūnas Sabaliauskas

Tarpukario Lietuvos miestelių gyvenamųjų namų architektūros
tipologija: Kražių atvejis* 458

Rugilė Strazdaitė

Senbuviai, *atėjūnai* ir kultūros paveldas: Lietuvos vietos bendruomenių
sąveikos ir konfliktai 478

Vietovardžių rodyklė 502

CONTENT

Preface	10
----------------------	----

INSTEAD OF AN INTRODUCTION

Salvijus Kulevičius

The Code of Small-Town-Dwellers: From Early Market Towns to Modern Local Communities. Issues of Self-Awareness and Identity	16
--	----

ROLES AND PEOPLE

Emilija Kvietkuvienė, Rimvydas Tamulaitis

Discovering Kražiai Residents: The Story of a House and a Family*	62
---	----

Dangiras Mačiulis

Image of Provincial Intellectuals in the 1930s Lithuanian Prose	80
---	----

Akvilė Naudžiūnienė

They are Ours, but still 'Others': Jewish People of Small Lithuanian Interwar Towns in the Memory of Lithuanians	109
---	-----

Leonas Nekrašas

Burgomasters in Interwar Lithuania: Variety, Trends, Developments	124
---	-----

Viktorija Šimkutė

Pharmacy and the Pharmacist in a Small Town: The Mission of Juozas Piekarskis in the Life of Nevarėnai	143
---	-----

DIMENSIONS OF SPACE

Kęstutis Kilinskas

'Region' in the Rye: Impact of Modern Military Barracks on Small-Town Infrastructure and Socio-Economic Life. Case Study of Seredžius in 1935–1940	164
--	-----

Rimvydas Laužikas

Place of Drunkenness or Space of Gastronomy Culture? Communication of Catering Institutions in Interwar Lithuanian Magazine <i>Moteris</i>	190
---	-----

Aistė Morkūnaitė-Lazauskienė

Legal Regulation of the Daily Life of Small Lithuanian Towns: On some Aspects of Space and Time in the Interwar Period	217
---	-----

Skirmantė Smilingytė-Žeimienė

Memorial Objects in Small Interwar Lithuanian Towns as Manifestation of Citizenship	242
--	-----

Dominyka Tarvydaitė	
Instilling the Habit of Reading in the First Republic of Lithuania: Public State Libraries in Small Towns	269

BETWEEN EVENTS AND EVERYDAY LIFE

Vilma Bukaitė	
Outset of Independence Festival in Small Lithuanian Towns: 1919–1923	296
Norbertas Černiauskas	
<i>Through the Parsonage Window: Reality of a Small Lithuanian Town in the 1920s in the Eyes of a Priest</i>	323
Emilija Gedvilaitė, Emilija Kvietkuvienė	
Interwar Kražiai in Oral Narration*	340
Lina Hall	
Interwar Printed Mass Media of Small Lithuanian Towns: Non-Ideological Small-Scale Newspapers Published by School Students	353
Saulius Kaubrys	
Small Town Residents Elect their Government (Late 1910s – Early 1920s): Between Possibilities and Expectations	386
Saulius Kaubrys, Pijus Brazinskas	
Illegal Medical Practices in Small Lithuanian Towns in 1918–1940: Following the Traces of Charlatans	402
Vygantas Mažonas	
Kražiai Market Town in Interwar Years: Life, Organizations, Personalities*	418

HERITAGE

Žygimantas Buržinskas	
Small Historic Towns in Lithuania and Issues of their Contemporary Architectural Identity: The Case of Merkinė	434
Šarūnas Sabaliauskas	
Architectural Typology of Residential Houses in Small Towns of Lithuania in the Interwar Period: The Case of Kražiai*	458
Rugilė Strazdaitė	
Old-Timers, Newcomers, and Cultural Heritage: Interactions and Conflicts in Lithuanian Local Communities	479
Index of Place Names	502

Lietuvos miestelių spauda tarpukariu: neideologiniai moksleivių laikraštėliai

dokt. Lina Hall

Vilniaus universiteto Istorijos fakultetas

El. paštas lina.hall@if.stud.vu.lt

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3818-7600>

Santrauka. Straipsnyje nagrinėjami istoriografijoje iki šiol beveik nepastebėti tarpukario Lietuvos neideologiniai moksleivių laikraštėliai. Tyrimu siekiama rekonstruoti jų organizacinius procesus ir išanalizuoti jų turinį. Straipsnyje gvildenamas laikraštelių idėjinis, materialinis ir organizacinis pagrindas, pagrindinės juose plėtojamos temos, idėjos ir vertybės. Šiame tyrime patys laikraštėliai vertinami ir kaip vietos žiniasklaidos priemonė, ir kaip savitas laikotarpio atspindys, konkrečių politinių ir sociokultūrinių aplinkybių sankirtos rezultatas, pateikiantis unikalią vaikų ir jaunimo kasdienybės istorijos perspektyvą, ir kaip bendruomenių viešosios erdvės, kuriose plėtojosi saviraiška ir asmeninių santykių raizginys.

Reikšminiai žodžiai: laikraštėliai; moksleiviai; miesteliai; spauda; Lietuva 1918–1940 m.

Interwar Printed Mass Media of Small Lithuanian Towns: Non-Ideological Small-Scale Newspapers Published by School Students

Summary. The article investigates non-ideological small-scale newspapers published by high school students. This phenomenon has essentially never been noted in historiography. The research covers the main ideas of these minor newspapers, their financial and organizational background, the main topics to be developed, the key points and core values. In this research, these small-scale papers are interpreted as a means of local mass media, as a peculiar reflection of their period, a curious outcome at a crossroads of specific political and socio-cultural circumstances which renders the unique perspective of 'everyday history', as manifested by children and adolescents, and also a whirlpool of the public space of the communities with the developing self-expression and interpersonal relationships.

Keywords: small-scale newspapers; school students; small towns; published mass media; Lithuania in 1918–1940.

Įvadas

Šis straipsnis yra pirmas bandymas atidžiau panagrinėti tarpukario Lietuvos mokyklose leistus neideologinius moksleivių laikraštėlius. Laikraštėlis – nedidelio tiražo (iki 100 egz.) leidinys, rašytas ranka ar spausdinimo mašinėle ir padaugintas

šapirografu ar hektografu. Lietuviški laikraščiai radosi XIX a. viduryje kaip viena iš tautinio išsivadavimo judėjimo priemonių, tačiau labiausiai suklestėjo nepriklausomos tarpukario respublikos laikotarpiu¹. Tarpukario Lietuvoje laikraščius leido įvairios organizacijos, tačiau didžiausia dalis jų leista masinių moksleivių ir jaunimo organizacijų – skautų, pavasarininkų, „Jaunosios Lietuvos“ ir ypač ateitininkų (beveik visos vidurinių / aukštesniųjų mokyklų ateitininkų kuopos leido savo laikraščius)². Skaičiuojama, kad Lietuvoje iki 1940 m. buvo leidžiama daugiau nei 1 000 mokyklinių laikraščių. Didžiausią jų dalį galima įvardyti kaip ideologinius, taip pat kur kas dažniau laikraščius išleisdavo miesto moksleiviai. Vis dėlto buvo ir neideologinių – klasės, būrelio, mokyklos moksleivius vienijančių, informacinio, satyrinio, literatūrinio, sporto ir kitokio pobūdžio laikraščiai. Remiantis lietuviškų periodinių leidinių bibliografiniu sąrašu, galima suskaičiuoti bent 270 neideologinių laikraščių pavadinimų, iš kurių 70 leista miesteliuose³. Laikraščiai buvo leidžiami visoje Lietuvoje.

Vis dėlto kam reikia tirti tokius iš pirmo žvilgsnio marginalinius šaltinius? Ką reikšmingo galima atrasti šiuose sunkiai įskaitomuose leidiniuose, kurie kai kurių tyrėjų įvardijami kaip neturintys išliekamosios vertės⁴? Kaip juos tirti ir vertinti, ypač turint mintyje, kad apie tokią visuomenės grupę kaip moksleiviai, jų kasdienybę itin sunkiai atrandama kontekstinių šaltinių? Iš esmės atsakymai ir slypi pačiuose klausimuose: laikraščiai gali tapti langu į tarpukario moksleivių kasdienį gyvenimą, pasaulėžiūrą ir vertybes, svarbiausias aktualijas. Ši menkai tyrinėta šaltinių grupė gali reikšmingai papildyti žinojimą daugybėje temų: nuo tarpukario švietimo sistemos iki mokyklinio jaunimo pasilinksminimo būdų madų, nuo būrelių veiklos iki moksleivių romantinių santykių sampratos.

Šio tyrimo objektas – tarpukario Lietuvos miestelių neideologiniai moksleivių laikraščiai. Tikslas – rekonstruoti tarpukario Lietuvos miestelių moksleivių neideologinių laikraščių veikimo procesą ir išanalizuoti publikacijų turinį. Keliami uždaviniai: (1) ištirti laikraščių genezę, organizacijos ir veikimo aplinkybes, jų raidą; (2) ištirti laikraščių publikacijų (išskyrus grožinę kūrybą – prozą ir poeziją) turinį ir aptarti dažniausiai leidiniuose nagrinėjamas temas, idėjas; (3) įvertinti laikraščio kaip fenomeno reikšmę bendruomenei – leidėjams, bendradarbiams ir skaitytojams. Tyrime pasitelkti aprašomasis-analitinis ir kritinės diskurso analizės metodai, jungiant atskirus tyrimo dėmenis į bendrą visumą naudotas sintezės metodas.

1 T. Petreikis, 2020a, p. 15.

2 Ž. Zaveckienė, 2018, p. 21; T. Petreikis, 2020a, p. 18.

3 *Lietuviški periodiniai leidiniai, 1823–1940: kontrolinis sąrašas*, [sud. I. Meškinytė et al.], Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 1993.

4 K. Skrupskelis, 2010, p. 306.

Patys laikraščiai iki šiol susilaukė tik labai menko, sporadiško istorikų dėmesio. Svarbiausias darbas – tai Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje vykusių parodos katalogas su Tomo Petreikio ir Kristinos Pačauskienės tekstais⁵. Petreikis apžvelgia bendrą istorinį laikraščių kontekstą, technologinę raidą, organizaciją, o Pačauskienė koncentruojasi į laikraščių maketus, viršelius, bendrą išvaizdą. Nors šie tekstai yra labiau apžvalginio pobūdžio ir gan abstrakčiai bei tik bendrais bruožais aptaria laikraščius, jie kol kas yra svarbiausi susipažįstant su laikraščių reiškiniu. Deja, spaudos istorijai skirtuose darbuose apie laikraščius vos užsiminama⁶. Atskirų mokyklų laikraščiai minimi monografijose ir jubiliejiniuose leidiniuose, skirtuose konkrečioms mokykloms⁷. Tokie leidiniai rodo, kad nagrinėjant paskirus laikraščius jie pasitarnauja kaip specifiniai kraštotyriniai dokumentai, apie kuriuos sunku padaryti didesnes išvadas. Tais retais atvejais, kai laikraščiai yra pagrindinis tyrimo objektas, pateikiama tik kiekybinė statistika, pavadinimai ir pan.⁸

Tyrimė naudojamus šaltinius galima suskirstyti į keturias pagrindines grupes. Pirmoji – (1) patys neideologiniai miestelių moksleivių laikraščiai. Dėl savo fragmentiškumo tai itin sudėtinga šaltinių grupė: kadangi tai rankraštiniai, neperiodiniai leidiniai, kurti vaikų ir jaunimo, veikiausiai tyrėjų matyti kaip menkaverčiai ir beveik nebuvo sistemingai renkami ar saugomi, išskyrus kolekcininkus Joną Kirlį ir Povilą Gasiūną⁹. Jų dėka išsaugota nemažai laikraščių, kurių didžiausia dalis saugoma Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje (toliau – LNB), fonde nr. 135. Tačiau pavienių laikraščių ar jų rinkinių galime atrasti ir kitose institucijose, pavyzdžiui, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje saugomi 154 pavadinimų laikraščiai, kuriuos leido jaunimo ir moksleivių organizacijos ir grupės, studentai, kariai, politinės partijos ir kt.¹⁰ Tikslaus visųėjusių laikraščių skaičiaus veikiausiai neįmanoma nustatyti: nemažai jų neišliko, apie dalį laikraščių žinome tik iš archyvinų šaltinių ir periodikos. Ateityje turėtume sulaukti sistemingo laikraščių sąvado: 2020 m. pranešta apie nacionalinės bibliografijos rengėjų ruošiamą antrą *Lietuvos bibliografijos* serijos B (*Periodiniai leidiniai lietuvių kalba, 1823–1940 m.*) dalį, kuri apims senosiomis kopijavimo priemonėmis daugintus ir rankraštinius leidinius¹¹. Dėl naudotos spaudos technologijos laikraščiai yra itin nepatvarūs ir palaipsniui

5 T. Petreikis, 2020a; K. Pačauskienė, 2020.

6 V. Urbonas, 2004, p. 81–83.

7 V. Peckus, 1992; V. Baliūnas, 1995; P. Šverebas, 2013; P. Čeliasukas, 2015; G. Ražanskas, 1998.

8 V. Smilgevičius, 2020.

9 T. Petreikis, 2020b.

10 R. Cicėnienė, 2024.

11 T. Petreikis, 2020b.

blunkantys, tad svarbu juos skaitmeninti. Didžioji dalis LNB saugomų laikraštėlių suskaitmeninti ir pasiekiami per *Epaveldas.lt* platformą. Dauguma (65) šiame tyrime naudotų laikraštėlių pasiekta internetu, išskyrus penkis nesuskaitmenintus, taip pat saugomus LNB¹². Kita šaltinių grupė – tai (2) periodiniai leidiniai, ypač pedagoginė periodika: *Mokslo dienos* (1937–1940), *Mokykla ir gyvenimas* (1920–1940), *Tautos mokykla* (1933–1940). Jie suteikė reikalingos kontekstinės informacijos apie laikraštėlių organizacinį procesą ir raidą, leidiniams keltus tikslus. Naudotasi ir (3) archyviniais dokumentais – Lietuvos centrinio valstybės archyvo Švietimo ministerijos fonde nr. 391 saugomais mokyklų būrelių dokumentais, suteikusiais kontekstinių žinių apie būrelių veiklą, kūrimosi aplinkybes, būrelių ir laikraštėlių ryšius. Dar viena grupė – (4) laikraštėlių leidėjų ir bendradarbių atsiminimai. Kadangi miestelių laikraštėlių kūrėjų egodokumentų beveik neturime¹³, didžiąja dalimi naudotasi miestų laikraštėlių leidėjų ar bendradarbių atsiminimais¹⁴, darant prielaidą, kad leidybiniai procesai mieste ir miestelyje buvo tokie pat ar esmingai panašūs. Atsiminimais naudotasi daugiausia rekonstruojant laikraštėlių organizacinį ir leidybinį procesą.

1. Laikraštėlių organizaciniai ypatumai ir tikslai

1.1. Laikraštėlių organizacija

Kalbant apie organizacijos ypatumus, reiktų skirti du tarpukario moksleivių laikraštėlių raidos etapus. Pirmieji nepriklausomos Lietuvos laikraštėliai kūrėsi laikantis dar iš XIX a. kildinamos tradicijos¹⁵. Jų genezė įvairi: kartais moksleivius paskatindavo mokytojai, kuruojantys būrelius, kartais iniciatyva kildavo „iš apačios“, pačių moksleivių. Daugelyje bendrojo lavinimo ir aukštesniosiose mokyklose buvo veiklių jaunuolių, kurie savarankiškai ar veikdami literatų, sportininkų, kraštotyrininkų ir

12 *Kūrybos barai*, [Pasvalys], 1934–1939; *Mūsų mintys* [Bajorai, dab. Rokiškio r. sav.], 1933; *Mūšos banga*, [Joniškėlis], 1928–1936; *Rytelis*, [Rozalimas], 1921; *Žingsnis ateitin*, [Joniškis], 1938.

13 Z. Ruseckas, „Dirvos“ redaktoriaus atsiminimai“, in: *Dotnuva 1919–1927: Dotnuvos žemės ūkio technikumų almanachas*, Kaunas: „Vilniaus“ spaustuvė, 1937, p. 47–49; D. Vasarevičius, „Organizacinis technikumiečių gyvenimas ir savitarpis santykiai“, in: *Ibid.*, p. 81–83; S. Kolupaila, „Tarp nublukusių lapų“, in: *Ibid.*, p. 84–86.

14 Zenonas Vaitiekūnas, „Vilkijos keturklasėje“, in: *Atsiminimai apie Petrą Cvirką*, sud. A. Mickienė, Vilnius: Vaga, 1969, p. 80; Leonas Zavadskis, „Tarp ateitininkų ir ateistų“, in: *Ibid.*, p. 108; Juozas Keliuotis, *Mano autobiografija*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2003; Pulgis Andriušis, *Septinton įleidus: memuarų-autobiografiniai apmatai*, Kaunas: Spindulys, 1992.

15 J. Geniušas, „Mokyklų laikraštėliai ir žurnalai“, in: *Mokykla ir gyvenimas*, 1930, nr. 1 (74), p. 23.

kt. grupelėse siekdavo leisti savo leidinį¹⁶. *Dirvos* redaktorius savo atsiminimuose pasakoja, kad, Dotnuvoje įsikūrus mokyklai, moksleiviai išsyk įkūrė bendrojo lavinimo moksleivių kuopelę ir jau tada norėta leisti laikraštį¹⁷. Panašūs pasakojimai pasiekia ir iš kitų mokyklų¹⁸. Surinkus spaudai reikalingą biudžetą, įprastai sutarus su mokyklos vadovybe ar kuria kita įstaiga, būdavo pasiskolinamas šapirografas. Reikalingoms spaudos priemonėms reikėjo surinkti apie 50 litų¹⁹. Būtent finansiniai iššūkiai labiausiai lemdavo laikraščių savarankiškumo klausimą: nors savarankiškumas ir žadėjo visišką turinio laisvę, miesteliuose buvo itin sudėtinga patiems susiorganizuoti šapirografą, tad tekdavo kreiptis pagalbos į mokytoją ar mokyklos administraciją. Pedagogų tarybai leidus, šioji įprastai paskirdavo vieną iš mokytojų būti laikraščio globėju, nebent tai jau būdavo būrelio vadovas²⁰. Suprantama, tokios aplinkybės sudarė sąlygas tam tikrai cenzūrai, pavyzdžiui, Gruzdžių laikraštelyje pateikta tokia žinia apie vieną įteiktų tekstų: „Patalpinti negalėjome dėl mokyklos administracijos nusistatymo.“²¹ Tai buvo vienas ryškesnių miestelių ir miesto laikraščių skirtumų, nes miestuose moksleiviai turėjo kur kas daugiau galimybių pasinaudoti šapirografu.

Šia priežiūra ne visi mokiniai būdavo patenkinti, todėl ieškota būdų šapirografus pasiskolinti iš įstaigų, įmonių, organizacijų. Štai Vilkijos pradinėje mokykloje Petras Cvirka su draugais leido satyrinius kairiuosius laikraščius, kuriems šapirografą gaudavo per draugo seserį, dirbusią Vilkijos teisme²². Viešnių moksleiviams pasisekė įsigyti šapirografą surinkus aukas iš draugų, bet vėliau prietaisas buvo uzurpuotas skautų, mat pirmasis laikraščio organizatorius išitraukė į šios organizacijos veiklą, ir tekdavo aparatą skolintis iš pastarųjų²³. Kuršėnų moksleiviams pavyko pasinaudoti savivaldybės rašomąja mašinėle²⁴.

Savarankiškai, be mokytojų priežiūros, leidžiami laikraščiai patirdavo iššūkių ir dėl leidinių turinio nesuderinamumo su mokyklos idealais. Štai dėl Kražių

16 T. Petreikis, 2020a, p. 16.

17 Z. Ruseckas, „Dirvos“ redaktoriaus atsiminimai...“, p. 47.

18 Redakcija, „Žodis į draugus“, in: *Literatūros krislai*, [Žemaičių Naumiensis], 1925, nr. 1, p. 3–4; Mikva, „Viešumos angoj“, in: *Moksleivių draugas*, [Žemaičių Naumiensis], 1925, nr. 1, p. 3–4.

19 T. Petreikis, 2020a, p. 17.

20 *Mūsų mintys*, [Gruzdziai], 1932, nr. 1 (3), p. 1; „Mokinių Žingsnių“ redakcija, [Be pavadinimo], *Mokinių žingsniai*, [Viekšniai], 1930, nr. 9, p. [3].

21 „Redakcijos atsakymai“, in: *Pumpuras*, [Gruzdziai], 1927, nr. 1, p. 1.

22 Zenonas Vaitiekūnas, „Vilkijos keturklasėje...“, p. 80; Leonas Zavadskis, „Tarp ateitininkų ir ateistų...“, p. 108.

23 A. Kenstavičius, [Pavadinimas neįskaitomas], in: *Mokinių žingsniai*, [Viekšniai], 1930, nr. 10, p. 2–4; „Redakcijos žodis“, in: *Ibid.*, 1931, nr. 2 (12), p. 1.

24 *Svajonėlės* [Kuršėnai], 1937, nr. 1, p. 14.

progimnazijos satyriniame laikraštėlyje *Špikolai* publikuotų komiškų pasisakymų apie mokytojus ir direktorių Jurgį Galdiką buvo sušauktas gimnazijos pedagogų tarybos posėdis, mokytojai reikalavo susekti ir nubausti autorius, reikalui tirti sudaryta komisija²⁵. Dotnuvoje leisti satyriniai laikraštėliai taip pat buvo neigiamai vertinami mokyklos administracijos, ilgainiui nutarta juos uždrausti ir konfiskuoti visus šapirografus²⁶. Visgi savarankiški laikraštėliai mokyklose priešiškos reakcijos susilaukdavo ne visada. Štai Senojoje Marijampolės (Rygiškių Jono) gimnazijoje leistas slaptas laikraštėlis *Bezmėnas* nebuvo toks jau slaptas: mokiniai, išleidę naują numerį, net stengėsi, kad keli jo egzemplioriai patektų į mokytojų rankas, ir nors jame daugiausia vietos skirta mokinių ir mokytojų santykiams pašiepti, laikraštėlis nebuvo persekiojamas²⁷, veikiausiai vertintas kaip pokštas.

Antrasis moksleivių laikraštėlių raidos etapas prasidėjo 4 deš. viduryje, kartu su tautinės švietimo politikos pokyčiais. Iš pradžių tautininkų režimo laikotarpiu dėl sugriežtintos leidinių kopijavimo prietaisų laikymo tvarkos laikraštėlių leidyba sumenko²⁸. 4 deš. viduryje autoritarinis režimas, ieškodamas naujų priemonių kovoti su ateitininkų veikla ir stiprinti tautinės mokyklos politiką, pristatė naujas rekomendacijas dėl visapusiško mokinių lavinimo ir auklėjimo, kurio esmine priemone įvardyta dalykiniai moksleivių būreliai²⁹. 1935 m. švietimo ministro Juozo Tonkūno aplinkraštyje aukštesniųjų ir vidurinių mokyklų direktoriams rašyta, kad daugelyje mokyklų pagal mokyklos dalykus ir vaikų interesus jau veikia daug būrelių, tereikia sudaryti jiems geresnes veiklos sąlygas ir, netiesiogiai sakant, vykdyti atidesnę priežiūrą³⁰. Iš Skuodo vidurinės mokyklos lietuvių kalbos ir literatūros būrelio statuto galima įsivaizduoti, kaip atrodė tokių būrelių organizacija: būreliui vadovavo visuotinis narių susirinkimas, pedagogų tarybos skirtas globėjas, būrelio valdyba; už būrelio veiklą buvo atsakingas globėjas, kuris metų gale kartu su valdyba turėjo pateikti direktoriui veiklos ataskaitą³¹, o direktorius turėjo atsiskaityti ministerijai.

Taigi, nuo 1935 m. mokyklose steigta (dabar jau tik administracijos iniciatyva) dar daugiau ir įvairesnių būrelių, kuriuose kaip viena iš veiklos sričių taip pat

25 V. Rimkus, 1989, p. 2.

26 S. Kolupaila, „Tarp nublukusių lapų...“, p. 86.

27 V. Peckus, 1992, p. 87–88.

28 T. Petreikis, 2020a, p. 17.

29 D. Mačiulis, 2017, p. 63, 173.

30 Švietimo ministro aplinkraštis aukštesniųjų ir vidurinių mokyklų direktoriams, 1935-11-11, in: Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA), f. 391, ap. 2, b. 273, l. 3.

31 Skuodo v. vidurinės mokyklos lietuvių k. ir literatūros būrelio statutas, 1935-12-21, in: *Ibid.*, b. 2837, l. 10.

išnaudoti laikraščiai. Štai Kupiškyje buvo įkurtas prancūzų kalbos būrelis, kuris leido laikraštėlį *Les premiers pas* lietuvių ir prancūzų kalbomis, o Kelmėje – Antikos būrelis, leidęs *Solatium Animi* lotynų kalba³². Maždaug 29 iš žinomų neideologinių miestelių laikraščių buvo išleisti per antrąją laikraščių bangą 1935–1940 m., taigi, maždaug trečdalis visų žinomų pavadinimų. Visgi nors jie atsirado specifinių politinių aplinkybių fone, nemanytina, kad juos galima traktuoti kaip ideologinius: savo esmę ir turiniu jie nesiskyrė nuo ankstesniųjų laikraščių, jų organizacija ir veikimo būdai buvo taip pat gan įvairūs³³.

Naujosios bangos laikraščių kontrolė (ar noras kontroliuoti) įdomiai pasireiškė Lietuvių mokytojų sąjungos leistame, būrelių veiklai skirtame specialiaame laikraštyje *Mokslo dienos*³⁴. Nuo 1937 m. 8–9 numerio laikraštyje atsirado nauja rubrika – būrelių laikraščių recenzijos. Iš jų aiškėja, ko autoritarinis tautininkų režimas tikėjosi iš laikraščių, kodėl matė juos kaip reikalingus. Pavyzdžiui, Šiaulių berniukų gimnazijos literatūros būrelio laikraštėlis *Jaunystė* buvo pabartas už nederamus juokelius: „Beje, laikraštėly reikėtų iš mažens pratintis padoriai, neužgauliai rašyti. Reikėtų žiūrėti, kad ir jumoras būtų nekaltas. [...] Kiekviena spauda turi kovoti su nekultūringumu, o ne palaikyti nekultūringumą.“³⁵

Skirtingos materialinės ir organizacinės sąlygos nulemdavo įvairių laikraščių (ne)periodiškumą. Autoriai galėjo įgyvendinti numatytus planus leisti tęsinių laikraščių norimu dažnumu sėkmingai susiklosčius aplinkyboms: turint galimybę pasinaudoti reikalinga technika, taip pat randant pakankamai rašančių autorių, kurie laiku įteikia publikacijas. Kaip jau minėta, reikšmingas galėjo būti ir mokytojų ar mokyklos administracijos palaikymas ar kaip tik priešiškas nusiteikimas, kuris galėjo apsunkinti leidybą. Kadangi išleisti laikraštėlį buvo ištis nelengva, nenuostabu, kad kai kurie laikraščiai išėjo vos vieną kartą (po 1 numerį), jiems sunkiai sekdavosi įgyvendinti numatytus periodiškumo planus (pavyzdžiui, vietoje planuoto mėnesinio laikraščio išeidavo vienas numeris per pusmetį ar metus). Kita vertus, primityvesnio maketo laikraščiai šiuo atveju turėjo pranašumą lyginant su aukštesnės kokybės leidiniais: štai Joniškio gimnazijos IVb klasės laikraštėlis *Žingsnis ateitin*, kurį planuota leisti net tris kartus per savaitę – antradieniais, ketvirtadieniais ir šeštadieniais – nors ir leistas rečiau, išėjo bent aštuoni leidinio numeriai. Tik ke-

32 J. Žebrytė, 2005, p. 19; K. Kepalas, „Būrelių laikraščiai“, in: *Mokslo dienos*, 1939, nr. 1 (25), p. 46.

33 Aukštadvario vidurinės mokyklos direktoriaus raštas Švietimo ministerijos aukštesniojo mokslo departamentui apie mokykloje veikiančių būrelių veiklos planus, 1936-03-16, in: LCVA, f. 391, ap. 2, b. 2319, l. 3.

34 Redakcija, „Mokslo Dienas“ pradedant“, in: *Mokslo dienos*, 1937, nr. 1, p. 2.

35 L. K., „Būrelių laikraščiai“, in: *Mokslo dienos*, 1938, nr. 2 (14), p. 126.

turių laikraščių numerių skaičius – dviženklis³⁶. Galiausiai, įdomu pastebėti, kad kai kurios mokyklos išsiskyrė laikraščių gausa. Aktyviausia laikraščių leidyba fiksuota Viekšnių vidurinėje mokykloje ir Dotnuvos žemės ūkio technikume: per aptariamą laikotarpį abiejose mokymo įstaigose leista po septynis laikraščius.

1.2. Laikraščių tikslai

Nepaisant skirtingų organizacinių aplinkybių, laikraščiai dažnai turėjo labai panašius ar persidengiančius tikslus. Pirmiausia, laikraščiai suvokti kaip paranki auklėjimo(si) priemonė ir būdas įgyti rašymo, redagavimo – spaudos darbo – patirties. Žymus mokytojas Juozas Geniušas, 1911 m. pats dalyvavęs Veiverių mokytojų seminarijos slapto lavinimosi būrelio laikraščio *Rūtėlė* leidyboje³⁷, 1930 m. rašė, kad nors politinės laikraščių leidybos aplinkybės gerokai pakitusios (t. y. jie nebereikalingi kaip tautinio atgimimo idėjų sklaidos priemonė), jie labai svarbūs nepriklausomos Lietuvos jaunimo ugdymui. Pasak Geniušo, darbas laikraštyje ugdo kiekvienam išsilavinusiam žmogui būtiną gebėjimą dėstyti mintis raštu, moko žurnalistinės etikos, objektyvumo, pagarbos kitokiai nuomonei ir apskritai supažindina su leidybos darbo organizavimu, technologijomis. Taip pat, pasak mokytojo, laikraštis yra ne tik puiki vieta pasireikšti naujiems talentingiems autoriams, bet ir proga patirti, kaip priimti nemalonią kritiką, mokytis iš klaidų ir tobulėti³⁸. 1937 m., jau įsitvirtinus naujai dalykinių būrelių tvarkai, mokytojas Leonas Kuodys apgailestavo, kad laikraščiai vis dar nepakankamai išnaudojami moksleivių ugdyme. Kuodys teigė, kad moksleiviai laikraščiuose ugdo savo individualumą, ieško savo originalaus balso, formuojasi pažiūras, o mokytojai neįvertina, „kokį didelį auklėjamojo bei mokomojo darbo talkininką mums dažnai pasiūlo patys moksleiviai“³⁹. Pastarieji laikraščiuose, paprastai pirmojo numerio redakcijos įžanginiame žodyje kalbėdami apie naujojo leidinio veiklą, dažnai įvardija, kad mokykla – tai „pasiruošimas gyvenimui“⁴⁰, savotiška saugi ateities darbų repeticija, o laikraštis yra kertinė to

36 Dotnuvos žemės ūkio technikumui laikraščio *Dirva* pasirodė bent 18 numerių; Viekšnių vidurinės mokyklos *Mokinių žingsniai* – bent 12; Žemaičių Naumiesčio vidurinės mokyklos I klasės *Saulėtekis* – bent 11; Vilčatavos (dab. Vilkėnai (?), Kauno r. sav.) pradinės mokyklos *Bendras darbas* – bent 10.

37 „Geniušas Juozas“, in: *Žurnalistikos enciklopedija*, Vilnius: Pradai, 1997, p. 147.

38 J. Geniušas, „Mokyklų laikraščiai ir žurnalai“, in: *Mokykla ir gyvenimas*, 1930, nr. 1 (74), p. 24–26.

39 L. Kuodys, „Moksleivių spauda“, in: *Mokslo dienos*, 1937, nr. 11, p. 579.

40 „Redakcijos žodis“, in: *Pumpurais*, [Gruzdžiai], 1927, nr. 1, p. 3.

pasiruošimo dalis. Neabejotinai paveikti idealistinio mokytojų ir aplinkos tono bei tautinės mokyklos idėjos moksleiviai laikraščiams kėlė tikslą būti ir jo kūrėjų, ir skaitytojų ugdymo priemone⁴¹.

Vis dėlto kartais stebina, kaip brandžiai laikraščių autoriai reflektuoja laikraščio prasmę: pabrėžia, kad tik nuoseklus, sunkus ir ilgalaikis darbas atneša sėkmę, tad labai svarbu kantriai lavinti rašymo įgūdžius ir įpročius⁴². Leidybos darbo sunkumas būdavo realistiškai vertinamas ir įvardijamas, neslepiant kylančių iššūkių, tačiau svajonė išmokyti kažką naujo, išspausdinti savo tekstą, pamatyti materialų intelektualinio darbo rezultatą vesdavo pirmyn⁴³. Dažname laikraštyje beveik atsiprašant įvardijamas leidinio netobulumas, sykiu pabrėžiant dideles pastangas ir geriausius ketinimus bei patirties stoką (kaip gražiai įvardijo Švėkšnos „Saulės“ gimnazijos III klasės moksleiviai, „šis mūsų rankraštėlis, tai pirmas mūsų gyvenime svarbesnis įvykis“⁴⁴). Kadangi laikraštėlis suvoktas kaip konkrečių moksleivių darbo rezultatas, už kurio kokybę jie prisiima atsakomybę, į neobjektyvią kritiką, patyčias ar abejingumą laikraščio atžvilgiu būdavo itin jautriai reaguojama. Štai Jonišio vidurinės mokyklos laikraščio *Moksleivių mintys* autorius piktinosi prie leidybos neprisidedančių moksleivių solidarumo stoka, darbo nevertinimu ir nesupratimu, kad norint sulaukti geresnio laikraščio reikia jį palaikyti: „Jis mūsų idėjos draugas... [...] supraskime, jog jis mūsų pačių. Mes jį leidžiame, mes į jį rašome, jis mūsų minčių draugas. Jei mes jį gerbsime, jam padėsime, tai jis bus kur kas gražesnis, turiningesnis, bet jeigu mes tik iš jo juoksimės, tai jis vietoj gerėti, bus prastesnis. Tyčiojimasis iš savo laikraščio yra nedovanotinas dalykas. Susipraskite!..“⁴⁵

Taip pat svarbus laikraščių tikslas buvo tapti vietine klasės ar mokyklos žiniasklaidos priemone, kuri, kaip įprasta viešosioms erdvėms plačiąja prasme, galėjo funkcionuoti ir kaip kritikos raiškos zona. Laikraščių tekstuose ir iliustracijose (piešiniuose, karikatūrose) siekta atspindėti ir vietos bendruomenės (klasės, būrelio, ratelio, ugdymo įstaigos) naujienas, ir svarbiausius valstybinio (ar net pasaulinio masto) įvykius. Mokykloje mokomasi ne tik dalykinių žinių, bet ir bendravimo, socialinių normų; čia mezgami santykiai, vyksta asmenybės formavimosi procesai. Mokykla moksleiviams yra savitas pasaulio centras, tad nieko nuostabaus, kad kuriamose moksleivių žiniasklaidos priemonėse siekta informuoti apie mokyklos

41 R-ja, „Redakcijos žodis“, in: *Mokinių žingsniai*, [Viekšniai], 1928, nr. 1, p. 3–4.

42 Redakcija, „Redakcijos žodis“, in: *Ibid.*, 1929, nr. 2, p. 2.

43 „Redakcijos žodis“, in: *Pirmieji žingsniai*, [Viekšniai], 1935, nr. 1, p. 2.

44 Redakcija, „Įžangos žodis“, in: *Klasės draugas*, [Švėkšna], 1926, nr. 1, p. 2.

45 K. Palma, „Draugai!..“, in: *Moksleivių mintys*, [Joniskis, dab. Joniškio r. sav.], 1923, nr. 2, p. 3–4.

vidaus gyvenimo naujienas⁴⁶ arba, kaip ambicingai suformulavo Vištyčio vidurinės mokyklos moksleiviai, *Vištyčio aide* it veidrodyje turėjo atsispindėti visas mokinio gyvenimas⁴⁷. Svarbu, kad rašant apie mokyklos ir moksleivių aktualijas nevengta kritiško (analitinio) žvilgsnio. Štai *Spragilo*, Joniškio vidurinės mokyklos satyros laikraščelio, tikslas buvo „kulti visų kupras ir lyginti blogus įpratimus bei papročius“⁴⁸, o Dotnuvos žemės ūkio technikumui *Bučkis* ketino „neigiamai bučiuotis“⁴⁹. Žinoma, satyros leidinių pavyzdžiai yra išskirtiniai dėl paties žanro nulemtos koncentravimosi į gyvenimo negeroves ir ydas, bet kritikai dėmesio skirti siekė ir bendriesiems informaciniais laikraščeliams, kuriuose diskutuota apie mokinių vertybes, kvestionuoti (ne)tinkami laisvalaikio praleidimo būdai, atkreiptas dėmesys į gerintinas materialines moksleivių gyvenimo sąlygas ir t. t.⁵⁰

Paskutinis, bet ne mažiau svarbus laikraščelių tikslas buvo tapti moksleivių saviraiškos platforma ir kurti pramogą (ir sau, ir skaitytojams). Nepaisant to, kad nemaža dalis miestelių laikraščelių buvo prižiūrimi (ar bent stebimi) mokytojų ir / ar mokyklos administracijos, tai buvo galimybė reikšti savo mintis, publikuoti pirmuosius prozos ar poezijos bandymus, išbandyti save iliustracijų kūrimo, maketavimo srityse. Reikšminga saviraiškos dalis buvo humoristinio pobūdžio: laikraštėlis bent daliai moksleivių buvo ir pramoga. Laikraščeliuose galima atrasti šaržų, karikatūrų, anekdotų, humoreskų, kuriuos publikuodavo ne tik specializuoti satyros laikraščeliai⁵¹. Kadangi juokų taikiniu dažniausiai tapdavo artimiausios aplinkos nutikimai ar kiti moksleiviai, kūriniuose vartojamas specifinis kalbos kodas, žargonas⁵², todėl neretai trūkstant reikiamo konteksto apie įvykius šiuos tekstus ar karikatūras sudėtinga interpretuoti. Visgi ir tai šį tą pasako apie tarpukario laikraščelių leidėjus – moksleivius: jie gyveno ir veikė kaip savitas kultūrinės nuorodos naudojanti bendruomenė.

1.3. Laikraštėlis – žurnalistinio ir redakcinio darbo mokykla

Visus laikraščelio leidybos darbus nudirbdavo patys moksleiviai, tad tai buvo išties puiki praktinė spaudos darbo mokykla. Jei laikraščelį globojo mokytojas, jo vaid-

46 „Į darbą!“, in: *Dirva*, [Dotnuva], 1922, nr. 1, p. 1–2.

47 Redakcija, „Draugai ir draugės!“, in: *Vištyčio aidas*, [Vištytis], 1924, nr. 1, p. 1.

48 Ponas Spragilas, „Spragilo žodis“, in: *Spragilas*, [Joniškis, dab. Joniškio r. sav.], 1924, nr. 0,01, p. 2.

49 „Bučkio“ redakcija, „Redakcijos žodis“, in: *Bučkis*, [Dotnuva], 1922 [?], nr. 1,1, p. 2.

50 Redakcija, „Redakcijos žodis“, in: *Mokinių mintys*, [Viekšniai], 1926, nr. 1–2, p. 3.

51 „Į darbą!...“, p. 1–2.

52 Pulgis Andriušis, *Septinton įleidus...*, p. 43.

muo vis tiek apsiribodavo finaline kalbos redakcija ir turinio įvertinimu. Taigi, redaktoriui (dažniausiai šią poziciją užimdavo moksleiviai berniukai, pavyko aptikti tik vieną laikraštėlį, kur šias pareigas ėjo mergaitė⁵³) ir redakcinei kolegijai tekdavo nemenka atsakomybė parengti kaip įmanoma kokybiškesnį leidinį. Šios pareigos ir pačių moksleivių buvo vertinamos rimtai, negebantieji tinkamai jų vykdyti turėdavo pasitraukti⁵⁴.

1924 m. Joniškio vidurinės mokyklos satyros laikraštelyje *Spragilas* publikuotas puikus tekstas, taikliai pašiepiantis laikraščio redaktoriui tenkančius iššūkius⁵⁵. Teksto autorius rašo: „Vai Dievuliau, Dievulėliau, jau turbūt nėra didesnės nelaimės, kaip redaktorium būti. [...] Kartais užaina toks krizis, kad nė supelėjusios ir kalte nukaltos eilėpalaikės niekas neprisiūnčia. Išknisi, išvartai tada žmogus visas bylas, visus redakcijos krepšius (kurių pas mane nėra), peržiūri bene bus ten koks raštivalaikis, o tuomet tikras literatūros šedevras, užsilikęs. Bet kur tu ten rasi...“⁵⁶ Laikraštelių gyvavimas priklausė nuo organizatorių ir ypač rašančių autorių aktyvumo, tad pastarųjų paieška ištis buvo turbūt didžiausias redaktorių galvos skausmas. Sunkumai ieškant autorių ir tekstų atsispindėjo daugumoje laikraštelių: skundžiamasi, kad laikraščiu užsiima tik mažas ratelis entuziastų, nuolat kviečiama tapti autoriais, siųsti tekstus⁵⁷. Atrodo, kad redaktoriai vis bandė prisibelsti į pasyvių klasės ar mokyklos draugų sąžinę: „Jei laikraštėlis nėra pakankamai įvairus ir įdomus, kalti ne mes vieni, bet ir jūs, kurie galėjote prisidėti prie jo pajvairinimo, bet neprisidėjote.“⁵⁸ Taigi, įdomu, kad net stokojant medžiagos laikraščeliui vis tiek jausta pareiga ar troškimas jį leisti, nuolat pabrėžiant, kad „[l]aikraštėlis yra grynai mūsų, todėl mes ir *privalome* [paryškinta L. H.] jį remti. Jeigu kiekvienas iš mūsų pasistengs ką nors parašyti, tada laikraštėlis raštų netrūks ir galės išeiti turiningas.“⁵⁹ Skuodo moksleiviai net juokavo, kad „[n]eįsiregistravusius [nebendradarbiaujančius laikraščio leidyboje – L. H.] komandos nariai boksais vaišins“⁶⁰. Dažname laikraštelyje galima aptikti įvardijimą, kad jis leidžiamas „neatsilikant nuo kitų

53 *Vištyčio aidas*, [Vištytis], 1924, nr. 1.

54 P. Mikalauskas, „Buvusio redaktoriaus žodelis“, in: *Tėviškė*, [Vilkija], 1939, nr. 4–5, p. 2.

55 „Redaktoriaus vargai“, in: *Spragilas*, [Joniškis, dab. Joniškio r. sav.], nr. 0,02, p. 2–4.

56 *Ibid.*, p. 2.

57 Redakcija, „Įžangos žodelis“, in: *Mokinys*, [Žeimelis], 1927, nr. 1, p. 2–4; Redakcija, „Nuo redakcijos“, in: *Mūsų virplys*, [Palanga], 1928, nr. 2, p. 5.

58 Redakcija, „Gerbiameji skaitytojai“, in: *Pirmieji žingsniai*, [Viekšniai], 1937, nr. 5, p. 2.

59 Marytė S., „Pradedant darbą“, in: *Mūsų virplys*, [Palanga], 1928, nr. 1, p. 5–6.

60 „Skelbimas“, in: *Binoklis*, [Skuodas], 1927, nr. 2, p. 2.

mokyklų⁶¹, tad akivaizdu, kad moksleiviai žinojo apie artimiausiose mokyklose (ar ir didesniuose miestuose⁶²) leidžiamus laikraščius, netgi skatino draugus juos pirkti ir skaityti, kad „matytume ir sulygintume jų ir mūsų jėgas“⁶³. Norėta jiems prilygti, leidžiant laikraštėlį savotiškai demonstruoti savo organizuotumą, statusą, veiklumą, gabumus ir t. t. Deja, kartais redakciją visgi ištikdavo nepavydėtina situacija: medžiagos trūkdavo, o leidinio puslapius užpildyti vis tiek reikėdavo, tad tekdavo rašyti pačiam redaktoriui, pasirašinėjant įvairiais slapyvardžiais⁶⁴. Šie vargai sutilpo viename *Spragilo* autoriaus troškime: „Apsaugok, Viešpatie, visus, kuriems aš trokštu gero, būti kada nors redaktoriumi!“⁶⁵

Net ir surenkant pakankamai tekstų, redakcijos darbas nebuvo lengvas: tekdavo susidurti su netvarkingais ar neetiškais autoriais. Pirmiausia, kadangi surinkti tekstai būdavo parašyti ranka, naudojant rašalą, kartais sudėtinga užduotis būdavo vien juos įskaityti. Todėl redakcijos nustatydavo autoriams tekstų įteikimo taisykles: kūriniai turėjo būti pasirašyti tikra pavarde, taip pat parašyti įskaitomai, aiškiai, ant švarių popieriaus lapų ir t. t.⁶⁶ Deja, ne visi autoriai panašių taisyklių laikydavosi. Laikraštėliuose galima atrasti ne vieną redakcijos nusiskundimą, adresuotą netvarkingiems draugams: „Visų reskoropendendų prašom švariau rašyt, nes mašinistams (raidžių rinkikams) akis sugadysit su tokiu savo rašymu ir „Bučchio“ išėjimą suvėlysit“⁶⁷; „Likusius rašinėlius „iškilmingai palaidojome“ į krepšį. Rašykite švaresniame popieryje“⁶⁸; „Pastebima, kad nekurie draugai rašo žinias laikraštėliui ant abėjų pusių [...]. Rašinius siunčiant „Moksleivių Draugo“ redakcijai reikia būtinai rašyti rašalu, ant vienos poperos pusės [...].“⁶⁹ Negana to, iš viešos redakcijų korespondencijos su autoriais taip pat aiškėja, kad moksleiviams tekdavo susidurti ir su plagiatu, tačiau tarpukariu jaunieji redaktoriai jau turėjo gan aiškų supratimą apie autorių teises. Būdavo aiškiai nurodoma, kad tekstų autoriai privalo laikytis korektiško citavimo taisyklių⁷⁰. Jei redakciją vis dėlto pasiekdavo

61 Marytė S., „Pradedant darbą...“, p. 5.

62 Globėjas, „Mano žodis „Atžalos“ leidėjams ir skaitytojams“, in: *Atžala*, [Šilalė], 1938, nr. 1, p. 2–4.

63 Liepa, „Skaitykime!“, in: *Vištyčio aidas*, [Vištytis], 1924, nr. 1, p. 4.

64 Juozas Keliuotis, *Mano autobiografija...*, p. 42–43; Z. Ruseckas, „Dirvos“ redaktoriaus atsiminimai...“, p. 47.

65 „Redaktoriaus vargai...“, p. 4.

66 R-ja, „Nuo redakcijos“, in: *Mokinių žingsniai*, [Viekšniai], 1928, nr. 1, p. 2.

67 [Be pavadinimo], in: *Bučkis*, [Dotnuva], 1922 [?], nr. 1,1, p. 16.

68 Redakcija, „Redakcijos Atsakymai“, in: *Laimės žiburys*, [Viekšniai], 1926 m. balandis, p. 4.

69 „Moksl. Drg.“ redakcijos, [Be pavadinimo], in: *Moksleivių draugas*, [Žemaičių Naumiestis], 1926, nr. 2, p. 2.

70 „Įspėjimas“, in: *Vištyčio aidas*, [Vištytis], 1924, nr. 2, p. 20.

neoriginali kūryba, atpažinus plagiatą tekstai nebūdavo publikuojami⁷¹. Tai galiojo ir iliustracijoms ar karikatūroms⁷². Jei apie plagiato faktą sužinota *post factum*, nevengta apie tai informuoti kituose laikraščio numeriuose⁷³.

Laikraštelių redaktoriai nebijojo ne tik kovoti su plagiatu ar smulkesnių taisyklių nesilaikymu – turėta pakankamai drąsos atvirai kritikuoti įteiktus tekstus. Beveik kiekviename laikraštyje būta skyrelio „Redakcijos atsakymai“, kur autoriams būdavo pateikiamos atsakymo publikuoti priežastys (beje, verta pastebėti, kad buvo galima šiuos klausimus aptarti ir žodžiu, kartais tiesiog atsisukus į gretimą suolą; tačiau pasirinktas komunikacijos būdas buvo dar vienas laikraščio reikšmės moksleivijoje požymis). Komentarai paprastai buvo itin trumpi: „Paparčiui. Feljetonėlis netinkamas. Nieko naujo jis nepasako“⁷⁴; „Lašeliui. „Kelias“ netinka: nesuprantama, ką Drauge norėjai tuo pasakyti“⁷⁵; „L. Mokiny. Jūsų eilėraščiuose trūksta poezijos. Patariame rašyti prozos rašinėlius“⁷⁶ ir pan. Atrodo, kad kritikai šiuo atveju netaikyta moralinė kategorija: trūkumai ar klaidos buvo suvokiama kaip priežastis ir paskatinimas rašyti dar daugiau, nes tik taip įmanoma tobulėti. Bendradarbių prašyta neužsigauti, jautriai nereaguoti į kritiką ir atsakymą publikuoti nekokybiškus tekstus, priimti tai kaip pamoką ateičiai⁷⁷.

Materialinė laikraščio atsiradimo pusė – rankraščių perrašymas, šapirografavimas, įrišimas – buvo ne mažiau svarbi leidybos proceso dalis nei turinio formavimas. Laikraščio fizinė išvaizda priklausė nuo materialinių, techninių galimybių, įdėto laiko ir pastangų, taip pat kruopštumo ir maketuotojo talento. Nors leidinukai vadinti laikraščiais (retais atvejais – rankraščiais), paprastai jie būdavo susegami arba susiuvami kaip nedidelio formato sąsiuvinukai ar knygelės, kartais turėjo tvirtesnio popieriaus viršelius⁷⁸. Mažesnes materialines galimybes turėję moksleiviai kartais tenkinosi visai primityviu laikraščio maketu, pavyzdžiui, Joniškio gimnazijos IVb klasės laikraštėlis *Žingsnis ateitin* buvo tiesiog perpus perlenktas A4 formato lapas, tad laikraštėlis teturėjo keturis puslapius, įskaitant viršelius⁷⁹. Primityviausi laikraštelių viršeliai, kaip ir leidinių turinys, buvo atspausinti tiesiog

71 Povilas Balčytis, „Pranešimas“, in: *Saulėtekis*, [Žemaičių Naumiastis], 1924, nr. 6, p. 4.

72 „Redakcijos atsakymai“, in: *Gyvenimo gairėmis*, [Joniškis], 1938, nr. [?], p. 2.

73 „Gerbiamas „Karikatūriste“, in: *Moksleivių mintys*, [Viekšniai], 1926, nr. 4, p. 4.

74 „Redakcijos atsakymai“, in: *Dirva*, [Dotnuva], 1922, nr. 1, p. 24.

75 „Redakcijos atsakymai“, in: *Vištyčio aidas*, [Vištytis], 1924, nr. 2, p. 20.

76 „Pumpuro“ redakcija, „Redakcijos atsakai“, in: *Pumpuras*, [Pasvalys], 1924, nr. 2, p. 23.

77 J. Lašelis, „Susipraskime ir rašykime“, in: *Vištyčio aidas*, [Vištytis], 1925, nr. 1, p. 1.

78 Pvz., *Rytelis*, [Rozalimas], 1921.

79 *Žingsnis ateitin*, [Joniškis], 1938.

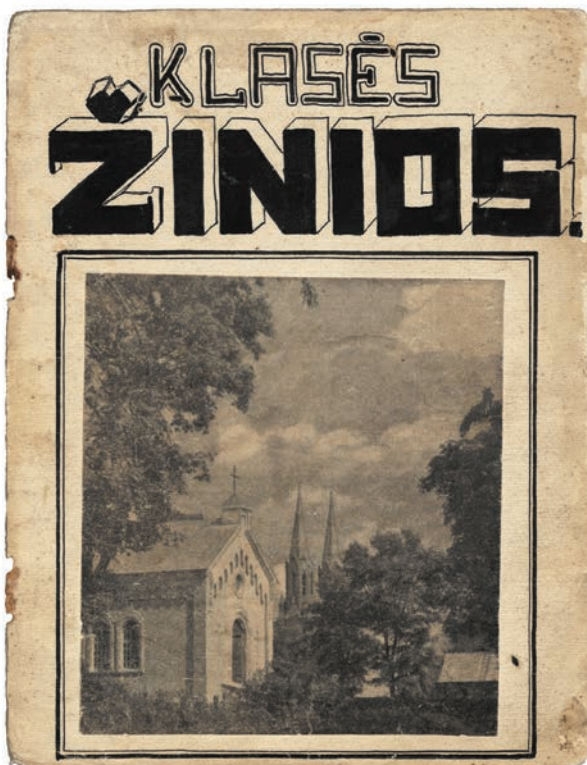

1 il. Laikraščelio *Vištyčio aidas* viršelis (Vištyčio vidurinė mokykla), 1924 m., nr. 1

Aut. nežinomas / Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, C1 RK F135-1401
08/18038

violetine špirografuoto kopijavimo spalva, vėliau pašalinant klaidas ar paryškinant vaizdą juodu tušu⁸⁰. Laikraštelių viršeliuose atsispindėdavo esminė vizualioji informacija, perteikianti leidinio idėją, autoriams svarbius simbolius, pavyzdžiui, *Vištyčio aidos* viršelyje vaizduoti mokyklos kasdienybės atributai – mokyklinė lenta, gaublys, plunksna ir rašalinė ir kt., bei išminties, mokslo simboliai – pelėda ir knyga (1 il.). Nors per daugiau nei du nepriklausomos Lietuvos dešimtmečius spaudos technika gerokai patobulėjo, moksleiviai neturėjo galimybių eiti su naujovėmis koja kojon, tad esminių vizualinės raidos pokyčių laikraščeliuose nepastebima. Vis dėlto yra keli akivaizdžios moderniosios vizualinės kultūros įtakos pavyzdžiai, kaip Anykščių gimnazijos laikraštėlis *Klasės žinios*, kurio viršelyje net panaudota miestelio fotografija (2 il.).

80 K. Pačauskienė, 2020, p. 3.

2 il. Laikraščio *Klasės žinios* viršelis (Anykščių gimnazija), 1939 m., nr. 5

Aut. nežinomas / Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinis publikuotų dokumentų archyvinis fondas, inv. nr. 662241

2. Laikraštelių turinys

2.1. Visuomeniškumas, savišvieta ir asmeninis tobulėjimas: idealistinis požiūris į jaunimo uždavinius

Miestelių moksleivių laikraštelių puslapiuose atsispindėjo tarpukario visuomeniškumo pakilimas: vyravo idealistinis tonas, raginant šviestis, burtis į organizacijas, ugdyti kritinį mąstymą, asmenybę ir kviečiant daryti visa tai nešvaistant brangaus laiko, nes jaunystė – tolesnio gyvenimo pamatas. Dažnai raginama burtis į organizacijas, pasirenkant jas pagal savo interesus ir pažiūras („Į kokią organizaciją, tai kiekvieno asmeniškasis dalykas. [...] pasirink tokia, kur manai galėsiąs daugiau veikti, daugiau darbo gauti [...]“⁸¹), nes tik bendru darbu galima kažko pasiekti.

81 Zigmas, „Mūsų organizacijos“, in: *Dirva*, [Dotnuva], 1922, nr. 2, p. 2–4.

Taip pat pabrėžiama asmeninė darbo būryje nauda: išmokstama derinti skirtingus interesus, planuoti laiką, viešai kalbėti, darbščiai ir nuosekliai dirbti, o šie įgūdžiai bus reikalingi suaugus⁸². Akcentuota asmeninės iniciatyvos organizacijoje svarba – kiek duosi, tiek ir gausi: „Ir žinoma, koki bus nariai, tokia ir organizacija. [...] Jeigu susirinkimuose mes stengsimės kiekvienas išreikšti savo nuomonę, tai ir susirinkimas praeis gyvai. O jeigu susirinkimuose mes tylėsime, tada bus mums nuobodu ir mes norėsime kuo greičiausiai pasprukti.“⁸³ Apskritai laikraštėlių tekstuose ryški visuomeninė pozicija, kad mokykla yra „valstybė miniatūroje“⁸⁴, savotiška būsimo suaugusiųjų gyvenimo su visomis jo atsakomybėmis repeticija.

Žvelgdami į jaunystę kaip itin atsakingą gyvenimo pamatą, kuris esmingai nulems jų ateitį, laikraštėliuose moksleiviai ragina kitus ir patys save nešvaistyti laiko ir išnaudoti kiekvieną dieną kuo prasmingiau. Akivaizdu, kad, veikiant jaunatviškam maksimalizmui ir perfekcionizmui, taip pat besikuriančios jaunos valstybės sociokultūriniam kontekstui ir tautinei politikai, moksleiviai su idealizmu dažnai kiek persistengia: „Dirbti, dirbti ir vėl dirbti, be sustojimo, be poilsio, be laisvų valandėlių, kurios nesunaudotos ir veltui praleistos daug gero, kilnaus, nesugrįžtamo nusineša su savim.“⁸⁵ Smerkiamas ne tik ištinkantis tingulys mokytis, bet ir tokios „tuštybės“ kaip svečiavimasis pas draugus ar pasivaikščiojimai, kurie esą tik atitraukia nuo kur kas svarbesnio užsiėmimo – darbo⁸⁶. Tekstuose gausu patosiškų frazių („gyvenimas nėra kažkoks žaislas“⁸⁷ ir pan.), o sektiniais pavyzdžiais laikomos tokios asmenybės kaip Vaižgantas⁸⁸, ištis dalyvavęs begalės organizacijų veikloje ir pats buvęs, kaip rašė Aistė Kučinskienė, praktiškai vieša institucija⁸⁹.

Moralizuojančiuose tekstuose apie darbo svarbą kalbama tiek gana abstrakčiai, tiek ir kur kas konkrečiau. Pačiu naudingiausiu darbu laikraštėliuose dažnai įvardijamas knygų skaitymas. Svarbu, kad moksleiviai ne tik perimtų platesnės viešosios erdvės neigiamą nusistatymą populiariosios literatūros atžvilgiu („Juk nevienas mūsų didžiuojasi per valandą pervaręs romaną ar dar daugiau. O jei pasiteiko Wallace ar Pilyponis, tai praryjam kaip uogą. Turime pagalvoti, ką gero duoda mums toks

82 J. Lašelis, „Organizacijos reikalingumas“, in: *Vištyčio aidas*, [Vištytis], 1924, nr. 2, p. 1; Zigmas, „Mūsų organizacijos...“, p. 2–4.

83 J. Lašelis, „Nario prievolės“, in: *Vištyčio aidas*, [Vištytis], 1924, nr. 1, p. 5–6.

84 Zigmas, „Mūsų organizacijos...“, p. 2–4.

85 „Redakcijos žodis“, in: *Mūšos banga*, [Joniskėlis], 1936, nr. 1, p. 1.

86 Lakštutė, „Laikas nebegrįžta“, in: *Klasės draugas*, [Švėkšna], 1926, nr. 1, p. 8–10; Šešelė, „Negaiškime ir negaiškime! Laikas – pinigai“, in: *Minčių laivelis*, [Skapiškis], 1926, nr. 1 (4), p. 40–42.

87 Šešelė, „Negaiškime ir negaiškime!..“

88 V. Taraila, „Apie laiką“, in: *Moksleivio draugas*, [Aukštadvaris], 1938, nr. 7–8, p. 15.

89 A. Kučinskienė, 2019, p. 9–11.

skaitymas ir kur nueisime tokius literatūros „šedevrus“ beskaitydami⁹⁰), bet dar labiau atkreipdavo dėmesį į paties skaitymo proceso kokybę. Kalbėta, kad geriau skaityti mažiau, lėčiau, bet susikaupus, reflektuojant perskaitytą medžiagą, aptariant ją su draugais⁹¹. Itin akcentuota kritinio skaitymo svarba: nepriimti visos perskaitytos informacijos kaip tiesos, diskutuoti su teiginiais⁹². Taip pat ne kartą rekomenduota vesti savotiškus skaitinių užrašus⁹³.

Svarbiu savišvietos ir saviugdos komponentu laikraščeliuose įvardytas ir savo vidinio pasaulio ydų koregavimas, elgesio tobulinimas. Žvelgiant apskritai į miestelių laikraščių turinį, pasakytina, kad dalis jų sukosi apie pavyzdingo moksleivio idėją, daug kur humoristiniu turiniu būdavo pašiepiamos įvairiausios moksleivių ydos, tad, viena vertus, laikraščius kūrę moksleiviai tarsi buvo prisiėmę sau savitą auklėtojų vaidmenį ir dalį leidinių galima vertinti kaip pakankamai teisuoliškus, didaktinius, skirtus kitiems moksleiviams moralizuoti. Kita vertus, didelė laikraščių žavesio dalis – nenuoseklumas, turinio ir pažiūrų spalvingumas, dėl ko tampa tik sunkiau daryti panašius apibendrinimus. Kartais satyriniame leidinyje klasės draugai gėdinami dėl triukšmavimo pamokos metu⁹⁴, kartais iš pažiūros itin rimtame, mokyklos administracijos prižiūrimame leidinyje publikuojamos itin atviros apkalbos⁹⁵. Veikiausiai didžiąja dalimi elgesio pamokymai buvo taikomi ir sau, ir kitiems, laikantis bendresnių idealistinių nuostatų⁹⁶.

2.2. Mokyklos gyvenimas ir moksleivių santykiai

Laikraščeliuose su kaupu įgyvendintas išsikeltas tikslas tapti bendruomenės žiniasklaidos priemone. Leidiniuose pilna informacijos apie mokyklos aktualijas, svarbius bendruomenės įvykius. Moksleiviai rašo apie tai, kas jiems itin svarbu, kas užima didelę gyvenimo dalį: gauti pažymiai, egzaminai, mokytojai. Taip pat laikraščeliuose atsispindi bendruomenės vidaus atmosfera, ryšių tinklas, spalvingas moksleivių tarpusavio santykių spektras. Šiuo atžvilgiu laikraščiai atliko ne tik žiniasklaidos priemonės, bet ir savito santykių plėtojimo įrankio funkciją.

Pirmiausia, laikraščeliuose atsispindi sudėtinga besikuriančios Lietuvos mokyklos realybė. Juose randama informacijos apie 3 deš. pradžios švietimo sistemos

90 J. K., „Mokykis skaityti“, in: *Mūšos banga*, [Joniškėlis], 1936, nr. 1, p. 4–5.

91 „Apie knygas“, in: *Gyvenimo gairėmis*, [Joniškis], 1938, nr. [?], p. 3.

92 Liepa, „Skaitykime!...“, p. 3–4.

93 Kazlauskas, „Mūsų santykiai su knyga“, in: *Pirmieji žingsniai*, [Viekšniai], 1938, nr. 6, p. 7–10.

94 Varnas, „Kaip turime elgtis“, in: *Pelikono sparnai*, [Pasvalys], 1924, nr. 2, p. 10–14.

95 Pvz., „Kronika“, in: *Tėviškė*, [Vilkija], 1939, nr. 6–7, p. 10.

96 Pr. Keršis, „Kovokime su liežuviu“, in: *Pirmieji žingsniai*, [Viekšniai], 1937, nr. 4, p. 3–4.

chaosą: „Pamokos, dėliai mokyklos buto remonto, visą mėnesį ėjo nenormaliai. Mokytojų taip pat trūko iki gruodžio mėnesio“⁹⁷; „1923 metų pačioje pradžioje Švietimo Ministerijai iškėlus mokytoją V. Budrį, mokyklos darbas vėl iškrypo iš normalių vėžių, nes kai kuriems dalykams iki pat mokslemečio galo nebuvo pamokų“⁹⁸. Tekstuose taip pat matyti nelengva moksleivių buitės padėtis: moksleiviai, kilę iš atokesnio kaimo, gyveno nuomojamuose kambarėliuose ar kampuose „pas davatkas“, taigi, nepilnamečiams tekdavo anksti palikti šeimos namus, taikytis prie svetimų namų taisyklių, išgyventi nesutampant pasaulėžiūroms, interesams ir t. t.⁹⁹ Visgi labiausiai laikraščeliuose pastebimos detalės kalba apie materialinį mokyklos ir moksleivių skurdą. Esama pranešimų apie mokymosi priemonių stoką, rengiamus labdaros vakarus, renkamas aukas. Štai Gruzdžių aukštesniosios gyvulininkystės mokyklos laikraštėlyje rašyta, kad mokykloje veikia skaitykla, kurioje darbo laiku galima skaityti prenumeruojamą nacionalinę periodiką¹⁰⁰. Prenumeratams stigo lėšų, laikraščiai dažnai buvo siunčiami skolon, tad 1932 m. moksleiviai surengė labdaros vakarą, per kurį gautas 226,22 Lt pelnas padengė visas skolas¹⁰¹. Visgi laikraščiai buvo ne pirmo būtinumo dalykas, o moksleiviams labiausiai stigo būtent šių leidinių. Vištyčio mokykloje surengtame kalėdiniame vaidinime (Žemaitės *Apsiriko*) surinktas pelnas panaudotas „mokslo priemonėms [knygoms – L. H.], kurių iki 1922 metų visai nebuvo“¹⁰². Per kitą viešą vakarą vaidinta Keturakio *Amerika pirtyje*, už gautą pelną įsigytas futbolo kamuolys, dvi lempos ir kt. Kuršėnų laikraštėlis dar 1937 m. rašė, kad „[m]ūsų mokykloje yra apie 50 proc. mokinių, reikalingų sušelpiti mokslo priemonėmis. To skaičiaus tik 20 proc. galimi sušelpiti savivaldybių duodama pašalpa. Todėl kasmet mokytojai su tėvų komitetu ruošia tradicines loterijas.“¹⁰³

Laikraštėlių tekstuose esama daug informacijos apie mokyklų vidinio gyvenimo peripetijas, apie kurias sunku sužinoti iš kitų šaltinių. Čia pateikiama savita mokyklos gyvenimo kronika. Pranešimuose visada aptariamos mokyklos šventės, jubiliejai, minėjimai ir t. t., pavyzdžiui, kalėdinės šventės, vaidinimai¹⁰⁴. Svarbi mokyklinių renginių dalis buvo ir valstybinės šventės (ne tik Lietuvos, bet ir kaimyninių valsty-

97 „Mokyklos kronika“, in: *Vištyčio aidas*, [Vištytis], 1924, nr. 1, p. 16.

98 *Ibid.*, nr. 2, p. 14.

99 „Marškiniai ir palovė“, in: *Binoklis*, [Skuodas], 1927, nr. 1 (3), p. 4–9; S. Žiūkaitė, „Nepavykęs vizitas“, in: *Kūrybos žodžiai*, [Kupiškis], 1939, nr. 1, p. 19–22 ir kt.

100 „Mokyklos gyvenimas. Kronika“, in: *Mūsų mintys*, [Gruzdžiai], 1932, nr. 1, p. 27.

101 *Ibid.*, p. 29.

102 „Mokyklos kronika...“, p. 16.

103 „Žiemos pagalba knygoms“, in: *Svajonėlės*, [Kuršėnai], 1937, nr. 1, p. 14.

104 „Ką mes dirbam“, in: *Mūsų mintys*, [Bajorai, dab. Rokiškio r. sav.], 1933, nr. 1, p. 9, 10.

bių, su kuriomis palaikyti teigiami santykiai, pavyzdžiui, Estijos nepriklausomybės minėjimas) ar išskirtinės reikšmės įvykiai kaip popiežiaus mirties minėjimas¹⁰⁵. Laikraščeliuose galima atrasti galbūt ne taip gerai žinomą, paauglišką perspektyvą į panašius įvykius, pavyzdžiui, Anykščių gimnazistai 1939 m. mirus popiežiui Pijui nusivylė, kad tokia proga nebuvo atšauktos pamokos: „Bet... tai buvo tik galvojimai, kurie išnyko, kaip draugas nelaimėje, kaip dūmai. Tiesa, progai pasitaikius, buvo paminėta Jo auka gimnazijai bei visi nuopelnai. Bet ką tai reiškia; ot, kad paleistų savaitei, dviem, tai visa gimnazija porą metų jį garbintų! O dabar... [...] Ant rytojaus jis [moksleivis – L. H.] jau neatsimena, ar gyveno Pijus XI, ar mirė, ar gimė. Jam nei šilta nei šalta.“¹⁰⁶ Laikraščeliuose visad paminimi ir vietinės reikšmės nutikimai, pavyzdžiui, nusikaltimai – smulkios vagystės¹⁰⁷. Taip pat laikraščeliuose santykinai dažni liūdni pranešimai: užuojautos dėl klasės draugų mirčių¹⁰⁸, liudijančios tarpukario Lietuvos sveikatos sistemos padėtį. Iš leidinukų sužinome ir apie mokyklinio masto kultūrinės iniciatyvas, pavyzdžiui, Bajorų pradinės mokyklos moksleiviai ėmėsi iniciatyvos kurti mokykloje muziejų, užsiėmė eksponatų ir informacijos rinkimu¹⁰⁹.

Atskirai būtų galima kalbėti apie tekstus, kuriuose aprašomos moksleivių ekskursijų patirtys. Ši kūryba pateikia informacijos apie tai, kokie objektai ekskursijų organizatoriams-mokytojams atrodė verti dėmesio (pavyzdžiui, Kaune lankyta Vytauto bažnyčia, „Neo-Lithuania“ rūmai, radijo stotis ir kt.¹¹⁰). Laikraščių publikacijos parodo unikalią moksleivių perspektyvą, susijusią su mokyklinėmis kelionėmis, jų akimis perteikia pažintinių ekskursijų patirtis. Pavyzdžiui, Veiverių moksleiviams ekskursijoje į Klaipėdos kraštą didžiausią įspūdį paliko gražiai sutvarkytos vokiečių karių kapinės („Įdomiausia Klaipėdos vieta – kapinynas. Matyt, vokiečiai ką tik dirba, tai vis galvodami, tvarkingai ir gražiai. Ko ten nėra? Ir skonis ir dailė ir grožis, viskas kapinyne randasi“¹¹¹) ir šiukšliadėžės („Dar reikia pastebėti, kad miškuose, kur vaikščioja daug žmonių, soduose ir kitur kaip pav. Juodkrantėj, Rusnėj, Klaipėdoj – visur randasi tam tikros pintinės popiergaliams mesti [...]“¹¹²). Galiausiai, pasakojimai pateikia žinių ir apie buitinių išvykų aspektą:

105 „Mūsų gyvenimas“, in: *Kūrybos žodžiai*, [Kupiškis], 1939, nr. 1, p. 25–26.

106 V. Kempinkis, „Apžvalgyba“, in: *Klasės žinios*, [Anykščiai], 1939, nr. 5, p. 17.

107 Juozapėlis, [Be pavadinimo], in: *Mokinių žingsniai*, [Viekšniai], 1929, nr. 3, p. 7.

108 M. J., „A. a. Zita Klibytė“, in: *Mokinių žingsniai*, [Viekšniai], 1931, nr. 2 (12), p. 4; A. Kalinys, „III-čios klasės draugui Antanui Dragūnui“, in: *Pirmieji žingsniai*, [Giedraičiai], 1922, nr. 1, p. 5–6; „Mūsų gyvenimas...“, p. 25–26.

109 „Ką mes dirbam...“, p. 10.

110 „Kronika“, in: *Moksleivio draugas*, [Aukštadvaris], 1938, nr. 7–8, p. 16.

111 Perkūnas, „Iš ekskursijos atsiminimų“, in: *Spindulys*, [Veiveriai], 1924, nr. 7, p. 17.

112 *Ibid.*, p. 18.

transportą (garlaiviai, traukiniai, sunkvežimiai¹¹³), ekskursijų trukmę (tolimesnės galėjo trukti ir tris paras!), nakvynės vietas (mokyklos, ūkininkų suteikti trobesiai ir kt.), kelionės nuovargį¹¹⁴. Laikraščėliai patvirtina, kad ekskursija tarpukariu buvo svarbi mokyklinio gyvenimo dalis. Aukštadvario progimnazijoje ekskursija net buvo lietuvių kalbos keliamojo egzamino tema („Šių metų mokinių išskyla į Kauną“)¹¹⁵.

Laikraščėliai taip pat yra proziškiausios mokyklos kasdienybės – rūpesčių dėl pažymių, egzaminų – atspindys (3, 4 il.). Moksleiviai rašo apie tai, kaip sunku prisiversti mokytis, daryti namų darbus, kaip darbai vis nukeliami į ateitį, kas pažįstama dažnam skaitytojui: „Jau artėja Kalėdos, o dar labiau atostogos. Aš jų taip laukiu, nes per atostogas ne tik pailsėsiu, bet ir visas pamokas gerai pakartosiu ir dar daug viršaus pasimokysiu. Laiko buvo daug. Ko skubėti? Tad pamokas vis rytojui palikdavau [...] Praslinko Kalėdos ir Naujieji Metai, o pamokos... (baisu prisiminti) taip ir liko nepriruoštos. Ir kaip čia mokysies, kad taip gera rogutėse... taip gera laisvam.“¹¹⁶ Tinginystės pasekmės ir atvirkščiai – susikaupimas, koncentravimasis į mokslą – tampa dažnu didaktinių pasakojimų siužetu¹¹⁷. Laikraščėliuose taip pat liejamas apmaudas, kai dvejetaini pažymių knygelėje renkami ne už prastus mokymosi rezultatus, o už nepavyzdinę elgesį¹¹⁸. Įdomu, kad per šias temas laikraščėliuose itin juntama metų laikų kaita: artėjant pavasariui, pasipila svajingi tekstai apie poilsio troškimą, atostogauti kviečiančią bundančią gamtą ir kartu vis didesnius iššūkius, bandant susikaupti mokslams¹¹⁹. Šiuo laikotarpiu taip pat daugėja tekstų apie egzaminų baimę ir ypač kaip moksleiviai, kurie pradeda mokytis tik prieš pat kontrolinį darbą, gailisi nedarbą nuosekliai visą trimestrą ar metus¹²⁰. Žinoma, nerimas dėl atsiskaitymų buvo universali tema ne tik mokslo metų pabaigoje, bet ir viso mokymosi proceso metu, pavyzdžiui, rašoma apie eilinio atsakinėjimo baimę: „Visi sėdi ir dreba, širdyse prašydami Dievą, kad gerai mokėtų, o dar geriau, kad visai nešauktų.“¹²¹ Žemiškosios moksleivių kasdienybės dalis buvo ir tiesiog paaugliški skundai: rašyta apie mokytojus, kurie esą nesupranta moksleivių, jų sudėtingo vidinio pasaulio¹²², šaipytasi iš neįtinkančių uniformų („Kepurės labai

113 *Ibid.*, p. 16.

114 J. Apuokas, „Iš mano atsiminimų“, in: *Vištyčio aidas*, [Vištytis], 1924, nr. 2, p. 4–6.

115 „Kronika“, in: *Moksleivio draugas...*, p. 16.

116 O. Eig., „Prarako kaip dūmas...“, in: *Svajonėlės*, [Kuršėnai], 1938, nr. 3, p. 13.

117 Žilinskytė, „Mykoliukas, kuolų karaliukas“, in: *Pirmieji žingsniai*, [Viekšniai], 1935, nr. 2, p. 9–10.

118 Stasys Gailiūnas, „Kas kaltas?“, in: *Mušos banga*, [Joniškėlis], 1936, nr. 1, p. 7–9.

119 Gelžinsnapis, „Baigiasi žiema“, in: *Mokinių žingsniai*, [Viekšniai], 1930, nr. 8, p. 8–10.

120 Perkūno sūnus, „Baigiantis trimestrui“, in: *Mokinių žingsniai*, [Viekšniai], 1930, nr. 7, p. 7.

121 Mokinė, „Istorijos pamoka“, in: *Vištyčio aidas*, [Vištytis], 1924, nr. 1, p. 12.

122 Alvaras, „Į draugus“, in: *Gojėlis*, [Viekšniai], 1925 [?], nr. [?], p. 3.

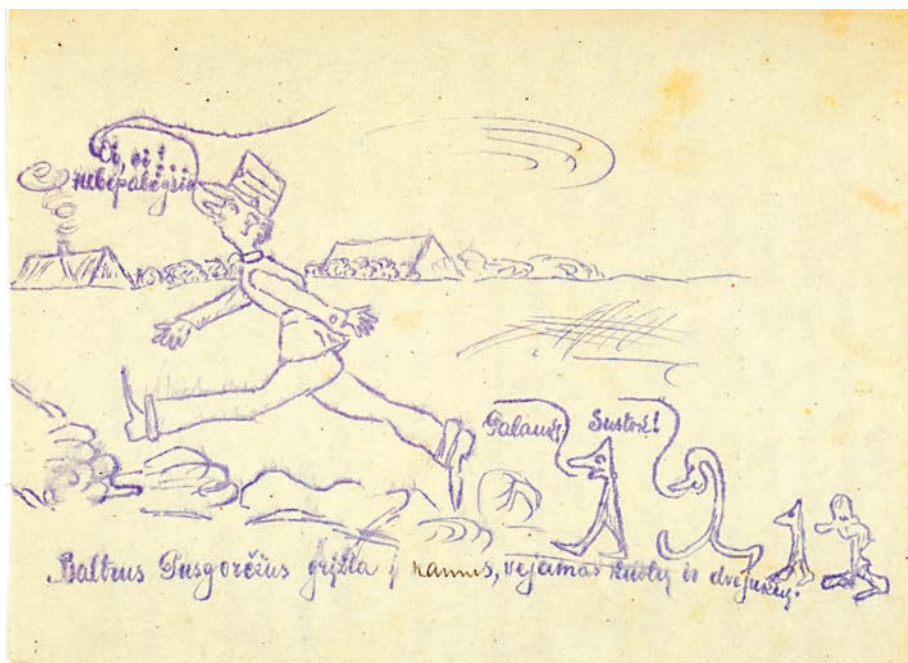
3 il. Karikatūra iš
laikraštėlio *Mokinių
žingsniai* (Viekšnių
vidurinė mokykla),
1930, nr. 6

Aut. nežinomas / Lietuvos
nacionalinė Martyno
Mažvydo biblioteka, C1 RK
F135-647 07/28520

gerai apsaugo nuo lietaus, todėl visai nereikia nešiotis skėčio. Be to jos labai tinką vartoti vietoj futbolo, nes nuo jo mažai kuo tesiskiria. Apsiaustėlių kakleliai būdami aukšti varžo kaklą ir už tai norint nejausti sopėjimų reikia nesukti galvos, kurią labai sunku suvaldyti per rašto darbus. Į rankoves įsiūtos sagos trukdo rankovėmis valyti nosį¹²³).

Labai svarbu, kad laikraštėliai funkcionavo ir kaip nedidelės vietos bendruomenės viešoji vieta, kurioje reikėsi moksleivių santykių dinamika (5, 6 il.). Jų leidėjai, bendradarbiai ir skaitytojai pažinojo vieni kitus, kasdien susidurdavo mokyklos koridoriuose, mokėsi tose pačiose klasėse, kartu sėdėjo suoluose. Laikraštėliai nuo įprastinės periodikos turbūt labiausiai skiriasi tuo, kad tai buvo ne tik savita žinia-sklaidos priemonė, bet ir bendruomenės tinklaveikos įrankis, ne tik tarpusavio ryšių atspindys, bet ir priemonė tuos ryšius plėtoti. Plačiausiai laikraštėliuose reiškiasi ir

123 „Naujoji uniforma“, in: *Spragilas*, [Joniškis, dab. Joniškio r. sav.], 1924, nr. 0,01, p. 11.

4 il. Karikatūra iš juokų ir satyros laikraščio *Spragilas* (Joniškio vidurinė mokykla), 1924, nr. 0,01

Aut. nežinomas / Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, C1 RK F135-1584 08/33361

plėtojasi berniukų ir mergaičių santykiai: simpatijos, antipatijos, pavydas ir t. t. Nors atvirumo atžvilgiu miestelių laikraščiai toli gražu neprilygsta miestietiškiems, ši tema visgi buvo itin populiari. Kalbant apie pavasarinių egzaminų iššūkius, dažnai minima, kad mokslus apsunkina ne tik noras leisti laiką gamtoje, bet ir santykių dramos¹²⁴. Retkarčiais laikraščeliuose pasitaiko tikrų įvykių ar gandų atpasakojimų žodinėmis ar vaizdinėmis priemonėmis: pasirodo šokiuose demonstruotų simpatijų atgarsiai, „bučkių“ iliustracijos¹²⁵. Dėmesys mergaitėms laikraščeliuose parodomas dažniausiai apkalbant, pavyzdžiui, kad jų „galvose laksto vėjai“, per daug linksminasi („sudilo (nuo didelio šokimo) mergaičių puspadžiai taip, kad progimnazijon

124 Čiurlėnas, „Pavasario sezonas...“, in: *Binoklis*, [Skuodas], 1927, nr. 2, p. 3.

125 Miki-Maus, „Klasių charakteristika“, in: *Žingsnis ateitin*, [Joniškis], 1938, nr. 4, p. 2; *Bučkis*, [Donaiva], 1922 [?], nr. 1,1, p. 1.

5 il. Karikatūra iš laikraščio *Mokinių mintys* (Viekšnių vidurinė mokykla), 1926, nr. 3

Aut. D. K. / Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, C1 RK F135-637 07/27382

atėjo su sporto batukais¹²⁶) ir dėl to krenta pažymiai. Mergaitės apibūdinamos kaip „dieviškos būtybės siauruose sijonuose“ – nepasiekiamos, neprieinamos¹²⁷. Ne kartą reiškiamas apmaudas, kad merginos nežiūri klasės draugų pusėn, rodo dėmesį vyresniems vyrams¹²⁸. Nors tekstuose situacijos pastebimai hiperbolizuojamos, visgi jie neabejotinai atspindi tam tikrą realybės dalį.

Ryšiai tarp skirtingų klasių, tarp klasės draugų taip pat buvo svarbi tema. Laikraštelių puslapiuose reiškiasi ir kasdienio bendravimo mokyklos koridoriuose („Pilkajam“ Feliksui patariame stovint „garbės sargyboje“ nežiūrėti pro rakto skylėlę, kad rankena negautų į kaktą¹²⁹), ir sporto varžybose („Sveikiname ketvirtokus pasie-

126 „Kronika“, in: *Tėviškė...*, p. 10.

127 „Mūsų šeiminkės“, in: *Birutės tėviškė*, [Palanga], 1937, nr. 2, p. 21–24.

128 J. Klevaitis, „Šaučius ir moksleivis“, in: *Binoklis*, [Skuodas], 1927, nr. 2, p. 4–8.

129 „Patarimai“, in: *Birutės tėviškė*, [Palanga], 1937, nr. 1, p. 33.

6 il. Karikatūra iš satyros laikraščelio *Binoklis* (Skuodo moksleivių akcinė b-vė „Meilė“), 1927, nr. 2

Aut. L. T. / Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, C1 RK F135-167 07/3885

kus krepšinio turnyro pergalės ir linkim kitą kartą tokiu pat rezultatu prakišti prieš šeštokų I komandą¹³⁰) peripetijos. Dažnai jos perteikiamos pasitelkiant humorą, tarpusavio santykių realybę atspindinčias pašaipas arba išraiškingus priežodžius (pavyzdžiui, „Boksuojasi, kaip penktokų Bronė“; „Špargalkas daro, kaip penktokų Stasė“; „Sukčiauja, it kretingiškė pirmokė“¹³¹) ar šmaikščius galvosūkius („Vienas mūsų klasės mokinys turi tokius pažymius: 1, 1, 1, 1, 2, 2, 1, 1. Kiek jis turi gauti dabar, jei tai bus vienintelis pažymys, kad išsitaistytų ir ant kiek?“¹³²). Anekdotuose ir karikatūrose dažnas siužetas – įvairios nelegalios laisvalaikio leidimo priemonės (pavyzdžiui, lošimas) ar bendruomenėje paplitę žalingi įpročiai (rūkymas¹³³). Kaip ir gyvenime, taip ir laikraštelyje matyti ne tik draugiški ar linksmi santykiai, leidiniuose galima aptikti ir patyčių apraiškų¹³⁴, taip pat asmeninių nesutarimų, paaugliškų intrigų nulemtu susiskaldymo grupelėmis¹³⁵.

Su moksleivių grupių nesutarimais glaudžiai susijęs dar vienas įdomus moksleivių laikraštelių pasaulio reiškinys – leidinių konkurencija. Šis fenomenas kur kas būdingesnis miestams, kur leista žymiai daugiau laikraščių, buvo daugiau mokyklų ir pačių mokinių, tačiau šiokių tokių užuomazgų galima atrasti ir miestelių kontekste. Pavyko aptikti bent po vieną atvejį, liudijantį įtampą tarp dviejų miestelių laikraščių leidėjų¹³⁶ ir kai toje pačioje klasėje bandyta išleisti antrą laikraštėlį, nepatikus pirmajam¹³⁷. Taip pat Dotnuvos žemės ūkio technikume ir Viešėnų vidurinėje mokykloje buvo konkurencijos su kito neideologinių laikraščių žanro (satyros) laikraščiais atvejų. Dotnuvos laikraštėlis draugų satyros leidinius kritikavo kaip „nerimtus“¹³⁸, jų veikloje nematyta prasmės, humoristinių laikraščių turinys vertintas kaip amoralus ir teršiantis moksleivių vardą¹³⁹. Viešėnuose itin jautriai reaguota į satyrinio *Žiogelio* karikatūras: „Žinoma, kai kurios karikatūros yra naudingos, nes jos gali pataisyti žmogaus silpnumus. Bet mūsų „dailininkai“ į tai mažai kreipdami dėmesį emė paišyti karikatūras ne tik iš pamatymo, bet ir iš fantazijos, arba iš kito pasakymo,

130 Vicka, „Sveikinimai“, in: *Birutės tėviškė*, [Palanga], 1937, nr. 1, p. 31.

131 „Priežodžiai“, in: *Birutės tėviškė*, [Palanga], 1937, nr. 1, p. 34.

132 J., „Galvosūkių“, in: *Žingsnis ateitin*, [Joniškis], 1938, nr. 4, p. 3.

133 [Karikatūra], in: *Binoklis*, [Skuodas], 1927, nr. 2, p. 11.

134 *Aras*, [Viešėnai], nr. 1, p. 6.

135 Brrra, „Mokyklos vardu. Vakaras“, in: *Mokinys*, [Žeimelis], 1924, nr. 6, p. 15–17.

136 „Paieškomi“, in: *Binoklis*, [Skuodas], 1927, nr. 1 (3), p. 18.

137 „Perėjo, vargšelis, pasimainydamas, devynias dienas devynias naktis...“, in: *Binoklis*, [Skuodas], 1927, nr. 2, p. 10.

138 Žaltys, „Dotnavos organizacijos“, in: *Dirva*, [Dotnuva], 1922, nr. 3, p. 3–7.

139 Nieks, „Ateities kelių apžvalga“, in: *Dirva*, [Dotnuva], 1922, nr. 3, p. 27–31.

norėdami savo draugą pajuokti, pašmeižti ir t. t.¹⁴⁰ Laikraštėlių susikirtimui turbūt būta daug priežasčių: asmeniniai nesutarimai, išsiskiriantys požiūriai į laikraštėlių vaidmenį, galiausiai ir skirtingas humoro jausmas. Svarbiausia, ką suprato ir patys moksleiviai, kad atsiradusi konkurencija paprastai išeidavo į naudą: kito leidinio pasirodymas priversdavo pasitempti ir suteikdavo daugiau motyvacijos.

2.3. Aplinka, vietovė, platesnės aktualijos

Laikraštėliuose atsispindėjo ne tik lokaliai, mokyklos masto, aktualijos, bet ir nacionaliniai įvykiai, platesnio kultūrinio lauko dinamika. Įdomu, kad juose galima atrasti originalių perspektyvų, susijusių su neseniai istoriniais įvykiais: štai 1922 m. Giedraičių vidurinės mokyklos laikraštėlyje publikuota daug sunkiai į vieno žanro rėmus įtelpančių tekstų apie kaizerinės Vokietijos okupaciją, vokiečių vykdytus ūkininkų kankinimus, kariuomenės paliktų ginklų sukeltas nelaimės ir kt.¹⁴¹ Daugiausia dėmesio iš valstybinės reikšmės temų laikraštėliuose sulaukė Vilniaus ir Klaipėdos klausimai. Vilniaus kampanija tarpukario Lietuvoje padarė akivaizdžią įtaką moksleiviams: laikraštėliuose gausu publicistikos, prozos, poezijos, iliustracijų šia tema. Ypač vykstant ginkluotam konfliktui 3 deš. pradžioje, iš aplinkos perimamos antilenkiškos nuostatos, didžiausia įtampa justai demarkacinės zonos paribyje leistuose laikraštėliuose¹⁴². Ši tema neapleido leidinių puslapių iki pat 1939 m. rudens ir šios tematikos kūriniai itin išraiškingi, norisi juos cituoti ištisai, pavyzdžiui, 1928 m. Vilčatavos pradinės mokyklos laikraštėlyje publikuotas toks antros klasės moksleivės rašinėlis: „Vieną gražią žiemos dieną, mokiniai su mokytoja ėjo į mišką. Miške pradėjo žaisti „katytę ir pelytę“. Žaidžiant išgirdo netoliese paukščiuką cypint. Greitai pradėjo visi bėgti, ir rėkti. Dideliu riksmu išgąsdino vanagą ir jis nulėkė sau. Paskui ėjo mokiniai iš miško su mokytoja. Išsirikiavome gražiai poromis. Visi pamatė kaip paukštelis virš jų aukštai nulėkė į dangų pasakyt Dievui kad Lenkai atiduotų Vilnių Lietuviams. Dievas paklausė: „Kas taip prašė?“ Paukštelis atsakė: „Mokiniai su mokytoja.“ Dievas tarė: Nulėk į Ženevą ir pasakyk tiems ponams kad Vilnių Lietuviams atiduotų. Paskui atplauks garlaisis Nevėžiu į Vilčatavą. Ir nuvež kas prašys į Vilnių. Paukštelis taip padarė. Nulėkė į Ženevą. Ten viską pasakė. Atvažiavo garlaisis ir mokiniai, ir daug žmonių nuvažiavo Nevėžiu Nemunu ir Nėriu tiesiog į Vilnių. Tenai neatsirado nė vieno Lenko. Ir labai smagu buvo Lietu-

140 Pumpuras, „Karikatūristams“, in: *Moksleivių mintys*, [Viešniai], 1926, nr. 4, p. 6.

141 „Vaizdelis iš „Didžiojo Europos karo“, in: *Pirmieji žingsniai*, [Giedraičiai], 1922, nr. 1, p. 13.

142 J. R., „Dėl giedojimo Dotnavos bažnyčioje“, in: *Dirva*, [Dotnuva], 1922, nr. 5, p. 10.

viams.¹⁴³ Moksleiviai, kaip ir likusi Lietuvos visuomenė, su pasipiktinimu reagavo į 1938 m. priimtą Lenkijos ultimatumą. Joniškio gimnazijos laikraštėlių tada papuošė primityvios, bet itin išpūdingos iliustracijos: „Dabar lenkai Vilniaus krašte taip elgiasi“ (vaizduojamas lenkų vykdomas smurtas), „TURI BŪTI TIK TAIP“ (vaizduojamas uniformuotų berniukų lietuvių būrys, iškėlęs vėliavą „20 metų Lietuva laisva, o 21 gyvavimo metais atvadavome Vilnių“, vienas jų kardu nukerta galvą Gedimino pilies bokštą apsivijusiai gyvatei, simbolizuojančiai Lenkiją)¹⁴⁴. Šilalės valstybinės progimnazijos laikraštėlyje raginta išlikti oriems, aukoti Ginklų fondui ir ruošti esą neišvengiamai ateities konfrontacijai¹⁴⁵.

Klaipėdos tema dažniausiai iškildavo krašto „atlietuvinimo“ kampanijos kontekste. Nenuostabu, kad toks motyvas įprasčiausias buvo būtent Klaipėdos krašte ar Žemaitijoje leistuose laikraščeliuose. Dažniausiai kalbama apie esą itin sudėtingą Klaipėdos lietuvių padėtį, būtinybę kurti ir puoselėti su jais kultūrinius ryšius, visokeriopai palaikyti¹⁴⁶. Viena vertus, taip būdavo perimami, tiesiog nusi-rašomi Klaipėdos krašto atlietuvinimo kampanijos diskurso teiginiai, kita vertus, taip moksleiviai įgalino ir dar labiau plėtojo tokią retoriką. Paprastai pabrėžtas itin reikšmingas Klaipėdos uosto vaidmuo Lietuvos geopolitikoje („Atvaduotoji Klaipėda turi mums [...] reikšmės, nes per ją turim atvirą kelią į platųjį pasaulį“¹⁴⁷), perimtas ir stiprintas Klaipėdos gyventojų sukilimo mitas („Laužė baltąsias rankas sesutė, / Kai brolis Klaipėdoj žirgą balnojo. / Nurimki, sese, nustok raudojus / Juk brolis jūrą vaduot išjojo“¹⁴⁸).

Laikraščeliuose net netiesiogiai galima įžvelgti įvairių valstybinės reikšmės įvykių, kultūrinių procesų atgarsių. Štai Anykščiuose būtent 1939 m. moksleiviai staiga susirūpino mokyklos krepšininkų lygiu ir savarankiškai, be mokytojų prie-žiūros, pradėjo rūpintis papildomų treniruočių ir varžybų organizavimu, net ėmė leisti specializuotą sporto laikraštėlį¹⁴⁹. Nesunku nuspėti, kad tai – 1939 m. Europos krepšinio čempionato įtaka. Kitas iškalbingas pavyzdys – antialkoholiniai tekstai, parodantys Lietuvių katalikų blaivybės draugijos pradėto antialkoholinio judėjimo

143 J. Stankūnaitė, „Paukštelis“, in: *Bendras darbas*, [Vilchatava, dab. Vilkėnai (?), Kauno r. sav.], 1928, nr. 10, p. 6.

144 [Karikatūros], in: *Žingsnis ateitin*, [Joniškis], 1938, nr. 8, p. 1.

145 A. Zondovas, „Svarbus momentas Lietuvai“, in: *Atžala*, [Šilalė], 1938, nr. 1, p. 32–33.

146 Mirga, „Daugiau suartėkim su Klaipėdos krašto moksleiviais“, in: *Su jaunyste*, [Švėkšna], 1932, nr. 3, p. 25–27.

147 „Mūsų Klaipėda“, in: *Svajonėlės*, [Kuršėnai], 1938, nr. 3, p. 5.

148 Voveraitė, „Prieš 15-ą metų...“, in: *Ibid.*, p. 4.

149 „Žingsnis į priekį“, in: *Klasės žinios*, [Anykščiai], 1939, nr. 5, p. 19; „Gimnazijos laikraščių liūtis“, in: *Ibid.*, p. 23.

Lietuvoje įtaką moksleivijai¹⁵⁰. Galiausiai, laikraščeliai patvirtina, kad moksleiviai aktyviai išitraukdavo į kooperacijos judėjimą. Spaudoje rašyta, kad 1932 m. Lietuvoje jau veikė bent 160 mokyklinių kooperatyvėlių¹⁵¹. Dažname laikraštyje kalbama apie būtinybę steigti kooperatyvėlį ar apie jau įsteigtojo veiklą, apie kooperacijos judėjimo ekonominę naudą¹⁵². Kaip ir kitos temos, šioji atsispindėjo įvairiausių žanrų tekstuose, taip pat ir poezijoje¹⁵³.

2.4. Santykis su modernia (miesto) kultūra

Galima kelti klausimą: ar nedidelių miestelių moksleivių laikraščeliuose pastebima modernios (miesto) kultūros ženklų, pėdsakų? Tarpukario miesto ir miestelio kultūrinė aplinka, socialinis gyvenimas gerokai skyrėsi, tačiau miestelių gyventojai, įskaitant ir moksleivius, tikrai nebuvo izoliuoti nuo moderniosios kultūros įtakos. Tai pirmiausia atsispindi nedidelėse kasdienybės smulkmenose, pavyzdžiui, klasės draugų pravarde: štai Vieکشنیų vidurinėje mokykloje klasės stipruolis vadintas Old-Šeterkandu pagal Karlo Majaus *Vinetu* (skaitytomiausios tarpukario jaunimo nuotykių romanų serijos) personažą¹⁵⁴. 1937 m. Kuršenų pradinės mokyklos laikraštyje publikuotoje šeštokų anketoje į klausimą, ką norėtų pamatyti, didžioji dalis mergaičių atsakė, kad Paryžių – moderniosios kultūros sostinę¹⁵⁵. O dar įspūdingesnis atvejis – 1922 m. vos pasirodžius *Keturių vėjų pranašui*, moksleiviai netruko susipažinti su keturvėjininkų kūryba ir patys pradėjo pirmuosius avangardinės poezijos bandymus¹⁵⁶. Miestelių moksleivių dalyvavimą bendruose modernėjančios tarpukario Lietuvos kultūros procesuose liudija ne tik panašios detalės, bet ir didesnio intelektualinio svorio probleminiai akcentai laikraščių publicistikoje.

Miestelių moksleivių laikraščeliuose atsikartojo nacionalinės periodikos tekstuose randami sociokultūrinės kritikos motyvai. Moksleiviai buvo veikiami savo gyvenamojo laiko ir aplinkos – šeimos, mokytojų, suaugusiųjų spaudos – ir perėmė jų diskursą įvairiais klausimais. Dažniausiai pasitaikanti tema – inteligento užduotys

150 M. Dėdė, „Alkoholis“, in: *Minčių laivelis*, [Skapiškis], 1926, nr. 1 (4), p. 36.

151 M., „Moksleivių kooperatyvėlių auklėjamas darbas“, in: *Tautos mokykla*, 1936, nr. 18, p. 411.

152 „Kooperacijos dirvoj“, in: *Moksleivių draugas*, [Žemaičių Naumiestis], 1925, nr. 1, p. 13–14; K-tas, „Dienos reikalu“, in: *Dirva*, [Dotnuva], 1922, nr. 2, p. 12–15.

153 A. M., „Mūsų kooperatyvėlis“, in: *Pirmieji žingsniai*, [Viekšniai], 1936, nr. 2, p. 12.

154 J. Karčiauskas, „Mūsų klasė...“, in: *Pirmieji žingsniai*, [Viekšniai], 1936, nr. 3, p. 10.

155 „VI-tojo skyriaus mokinių anketa nr. 2“, in: *Svajonėlės*, [Kuršėnai], 1937, nr. 1, p. 11.

156 Prozos mėgėjas, „Vėjai“, in: *Dirva*, [Dotnuva], 1922, nr. 5, p. 7.

ir vaidmuo provincijos bendruomenėje. Iš pirmo žvilgsnio publicistika apie moksleivijos ryšį su kaimu, tautosakos rinkimą ir pan. temos atrodytų integrali miestelio moksleivio pasaulio dalis, artima kasdienybė, tačiau galime tai sieti su platesniu tarpukario Lietuvos intelektualinio lauko diskursu (ypač kultūrinės spaudos), kuriame veikiant tradicinio kaimo (valstiečio) ir modernaus miesto (intelektualo) konfliktui¹⁵⁷ kalbėta apie inteligentų – „kultūros darbininkų“ – priedermę rūpintis kaimu, pasitarnauti „paprastiems žmonėms“, skirti savo žinias ir patirtį plačiajai visuomenei (tautai) šviesti¹⁵⁸. Artėjant atostogoms laikraščeliuose kartojosi raginimai lankantis kaime ne tinginiauti, o dirbti, geriausiu atveju – rinkti tautosaką¹⁵⁹, šviesti sodiečius, mokyti skaityti ir dalintis kitomis mokykloje įgytomis žiniomis¹⁶⁰. Miestelių moksleivija perėmė suaugusiųjų jiems taikomus lūkesčius ir kvietė draugus tapti pavyzdžiu kaimo jaunimui¹⁶¹. Pavyzdinio moksleivio ar moksleivės idealas apėmė ir laisvalaikio užsiėmimus, ir išvaizdą: mergaitės ragintos nedainuoti populiarių „miestietiškų“ dainų, nenaudoti kosmetikos, nesirinkti madingos aprangos, argumentuojant vienu teiginiu: „Šiais laikais kaimas labai seka miestą. [...] daug kas iš kaimo jaunimo pasižiūri į tave, kaipo galbūt į išmintingesnę, ir eina tavo pėdomis.“¹⁶²

Miesto kultūrai būdingas šiuolaikinės moters vaizdiny, gyvenimo būdas taip pat buvo dažnas moksleivių laikraščeliuose iš suaugusiųjų viešojo diskurso perimamas diskusijų objektas. Laikraščeliuose kritikuota ne tik modernios moters išvaizda („šiandieninė Madona prieš veidroді apsikrovusi pudros dėžutėmis“), moralės normos („o saulei nusileidus – raško užginto vaisiaus obuolius“)¹⁶³, paviršutiniškumas, tuštumas, bet ir savivoka, savo vietos gyvenime supratimas. Būta tekstų, kuriuose kritikuotos moksleivės „panelės“, besikratančios namų ruošos darbų, negalvojančios apie ateityje laukiančius visuomeninio darbo iššūkius¹⁶⁴. Modernios moters tema aktyviai nagrinėta ne tik tekstuose, bet ir vaizdiniuose kūriniuose, ypač karikatūrose (7 il.)¹⁶⁵. Tačiau svarbu pažymėti, kad būta ir balsų, buvusių moterų emancipacijos

157 G. Polkaitė-Petkevičienė *et al.*, 2016, p. 144.

158 L. Jakonytė, 1999, p. 45–47.

159 Striukis-bukis, „Šis tas apie lietuvių senovės dainas“, in: *Mokinys*, [Žeimelis], 1925, nr. 7, p. 9–18; K. Dobkevičius, „Rinkime tautosaką“, in: *Kūrybos barai*, [Pasvalys], 1936, nr. 1, p. 18–20; „Mylėkime ir pažinkime savo kraštą“, in: *Mūsų mintys*, [Bajorai], 1933, nr. 1, p. 2–3 ir kt.

160 Bejėgis, „Moksleiviai ir sodžiaus jaunimas“, in: *Pelikono sparnai*, [Pasvalys], 1924, nr. 2, p. 13–18.

161 Audros duktė, „Žvilgsnis į auklėjimąsi“, in: *Mūsų mintys*, [Belvederis], 1931, nr. 1, p. 12.

162 St. Niuniavaitė, „Nenuotolkime nuo tėvų namų!“, in: *Pirmieji žingsniai*, [Viekšniai], 1936, nr. 3, p. 13–15.

163 Jis, „Moteris-meilė“, in: *Mūsų mintys*, [Gruzdžiai], 1932, nr. 1, p. 15–16.

164 „Būkime tikros lietuvaitės!“, in: *Pirmieji žingsniai*, [Viekšniai], 1935, nr. 1, p. 11–12.

165 [Karikatūros], in: *Binoklis*, [Skuodas], 1927, nr. 2, p. 12.

7 il. Karikatūra iš satyros laikraščio *Binoklis* (Skuodo moksleivių akcinė b-vė „Meilė“), 1927, nr. 2

Aut. nežinomas / Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, C1 RK F135-167 07/3885

judėjimo pusėje. Išskirtinis pavyzdys – Dotnuvos žemės ūkio technikumо moksleivės tekstas, kuriame autorė pasisako merginų agronomų klausimu, prieštaraudama pasigirstančioms nuomonėms, kad moterims tokia profesija nereikalinga, nenaujinga, ir bandydama paneigti neigiamą visuomenės, taip pat ir bendraklasių požiūrį į merginų mokslą¹⁶⁶. Toks požiūris atrodo dar novatoriškiau, turint mintyje tai, kad panaši pozicija platesniame diskurse išpopuliarėjo tik 4 dešimtmetyje¹⁶⁷.

Galiausiai, miestelių moksleivių laikraščių tekstai kartais panašėja į nacionalinę kultūrinę spaudą tiesioginiu modernios jaunimo kultūros demonizavimu. Įprastai moderni moksleivių gyvensena („Mes per daug pamėgome pasilinksminimus, įvairių nelegalių robaksų ir šiaip susiejimų formoje. [...] Mūsų mokykla yra panaši į salioną, kur mes reiškiamo savo fiziologinius jausmus. Gėda mums!“) tampa kritikos taikiniu kalbant apie abstraktų jaunimo idealą, kuris nulems tautos ateitį,

166 „Draugių specializavimosi reikalu agronomijos srity“, in: *Dirva*, [Dotnuva], 1922, nr. 7, p. 15–16.

167 A. Šalčiuvienė-Gustaitytė, „Pamokslas inteligentėms moterims“, in: *Naujoji Romuva*, 1933, nr. 121, p. 396–397; G. Andrašūnienė, „Moters inteligentės problema“, in: *Naujoji Romuva*, 1939, nr. 4 (418), p. 7 ir kt.

bus „gyvenimo kūrėju“¹⁶⁸. Ypač atkreipiamas dėmesys į kintančias elgesio ir moralės normas, ši tema atrodo itin įdomi ir aktuali autoriams: kalbama apie „supelijusias moksleivių sielas“, materialinės kultūros pergalę prieš dvasingumą, hedonistinės kultūros išsiplėtojimą¹⁶⁹. Kartais toks teisuoliškas moralizavimas, pamokslavimas laikraščių puslapiuose atrodo paradoksalus, turint mintyje pačių moksleivių autorystę, bet svarbu nepamiršti, kad bendros viešosios erdvės įgalinami stereotipai taip pat veikė ir stereotipizuojamąsias grupes, bei suprasti, kad kiekvienu atveju klasės ar mokyklos bendruomenės dinamika yra unikali.

Išvados

1. Kalbant apie neideologinių miestelių moksleivių laikraščių organizacijos ypatumus Lietuvoje tarpukaryje, reiktų skirti du jų raidos etapus. Pirmieji tokie laikraščiai kūrėsi XX a. 3 deš. pačių moksleivių iniciatyva ar paskatinus mokyklos būrelius kuravusiems mokytojams. Jų savarankiškumo klausimą labiausiai lemdavo finansiniai iššūkiai: nors savarankiškumas ir žadėjo visišką turinio laisvę, miesteliuose buvo itin sudėtinga patiems susiorganizuoti šapirografą, tad tekdavo kreiptis pagalbos į mokytoją ar mokyklos administraciją. Antrasis jų raidos etapas prasidėjo 4 deš. viduryje kartu su tautinės švietimo politikos pokyčiais, kai skatinta dalykinių būrelių veikla, kas sukėlė ir naują laikraščių leidybos bangą.

2. Nepaisant skirtingų organizacinių aplinkybių, laikraščiai dažnai turėjo labai panašius ar persidengiančius tikslus: jie laikyti parankia auklėjimo(si) priemone ir būdu įgyti rašymo bei leidybinės patirties, taip pat jie turėjo tapti vietine klasės ar mokyklos žiniasklaidos priemone ir pramogine saviraiškos platforma. Leidžiant laikraštį visus darbus nuo redagavimo iki įrišimo nuderbdavo patys moksleiviai, tad tai buvo ištisai puiki praktinė spaudos darbo mokykla.

3. Laikraščių puslapiuose atsispindėjo tarpukario visuomeniškumo pakilimas. Jais su kaupu įgyvendintas išsikeltas tikslas tapti bendruomenės žiniasklaidos priemone – čia perteikta savita mokyklos gyvenimo kronika. Laikraščiuose atsispindėjo ne tik lokaliai aktualijos, bet ir nacionalinio masto įvykiai, platesnio kultūrinio lauko dinamika: Vilniaus ir Klaipėdos klausimai, kooperacijos judėjimas, šalies sporto pasiekimai. Juose taip pat atsikartojo nacionalinės periodikos tekstuose reikštas problemiškas santykis su modernia miesto kultūra.

168 Objektivas, „Liūdni reiškiniai“, in: *Laisvosios minutės*, [Vizbutai, dab. Visbutai, Tauragės r. sav.], 1927, nr. 2, p. 2.

169 „Gerbiami skaitytojai“, in: *Nykštukas*, [Palanga], 1933, nr. 1, p. 3–5.

4. Neideologiniai moksleivių laikraščėliai – įdomus tarpukario moksleivijos ir modernėjimo pažinimo šaltinis. Jų tekstai perteikia mokyklų vidinio gyvenimo peripetijas, kurių neaptinkama kituose šaltiniuose. Šie leidiniai – tai moksleivių kasdienybės atspindys, nors ir ne visada laisvas nuo suaugusiųjų kontrolės, bet pateikiantis kitokią perspektyvą nei suaugusiųjų. Laikraščėliai buvo ne tik bendruomenės žiniasklaidos priemonė, bet ir viešoji vieta, kuri veikė ne vien kaip informavimo įrankis, bet ir kaip asmeninių santykių plėtotės dalis.

Bibliografija

- Baliūnas V., 1995 – Vytautas Baliūnas, *Panevėžio Juozo Balčikonio gimnazija (1727–1995)*, Panevėžys: Panevėžio spaustuvė, 1995.
- Cicėnienė R., 2024 – Rima Cicėnienė, „Nespaustuvinė periodika Vrublevskių bibliotekoje: ką Lietuvos leidybos istorijai pasakoja rinkinys?“, in: *Knygotyra*, nr. 82, p. 53–87.
- Čeliauskas P., 2015 – Petras Čeliauskas, *Švėkšnos „Saulė“: švietimo ir mokyklų istorijos apybraiža*, Švėkšna: Naujasis lankas, 2015.
- Jakonytė L., 1999 – Loreta Jakonytė, „XX amžiaus ketvirtojo dešimtmečio kartos poetų savivoka“, in: *Literatūra*, 1999, t. 37, nr. 1: *Nepriklausomybės metų (1918–1940) literatūros studijos*, p. 43–85.
- Kučinskienė A., 2019 – Aistė Kučinskienė, *Kultūrišku keliu: Juozo Tumo-Vaižganto laiškai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2019.
- Mačiulis D., 2017 – Dangiras Mačiulis, *Tautinė mokykla: žvilgsnis į tautininkų švietimo politiką*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2017.
- Mikalauskaitė D. et al., 1990 – D. Mikalauskaitė, R. Dirsytė, „Lietuvos moksleivijos 1918–1940 m. leidiniai“, in: *Bibliotekų darbas*, 1990, nr. 10 (381), p. 25.
- Narkevičienė D., 2003 – Danguolė Narkevičienė, „Atradimai, papildantys Lietuvos nacionalinę retrospektyviąją bibliografiją“, in: *Bibliografija 2003*, Vilnius: Baltijos kopija, 2005, p. 38–44.
- Pačkauskienė K., 2020 – Kristina Pačkauskienė, „Tarpukario savilaidos laikraščėliai ir jų iliustracijos“, in: *Mūsų mintys: tarpukario mokinių savilaidos laikraščėliai*, sud. Kęstutis Šapoka, Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2020, p. 2–11.
- Peckus V., 1992 – Vincas Peckus, in: *Senoji Marijampolės gimnazija*, Kaunas: Šviesa, 1992.
- Petrekis T., 2020a – Tomas Petrekis, „Laikraščėliai: langas į plėtojantį akiračius“, in: *Mūsų mintys: tarpukario mokinių savilaidos laikraščėliai*, sud. Kęstutis Šapoka, Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2020, p. 12–20.
- Petrekis T., 2020b – Tomas Petrekis, „Laikraščėliai mokyklų muziejuose: situacija ir atradimai“, in: *Tarp knygų*, 2020, nr. 6 (737), p. 28–29.
- Polkaitė-Petkevičienė G. et al., 2016 – Giedrė Polkaitė-Petkevičienė, Norbertas Černiauskas, „Urbanizacija kaip modernėjančios visuomenės fenomenas“, in: Dalia Bukelevičiūtė, Zenonas Butkus, Norbertas Černiauskas, Andrius Grodis, Algis Povilas Kasperavičius,

- Giedrė Polkaitė-Petkevičienė, *Socialiniai pokyčiai Lietuvos valstybėje 1918–1940 metais*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, p. 144–193.
- Ražanskas G., 1998 – Gintaras Ražanskas, *Anykščių Jono Biliūno gimnazija*, Vilnius: Vaga, 1998.
- Rimkus V., 1989 – Vaclovas Rimkus, „Spausdinto žodžio galia“, in: *Kražių aidai*, 1989, nr. 6 (9), p. 2.
- Skrupskelis K., 2010 – Kęstutis Skrupskelis, *Ateities draugai: ateitininkų istorija (iki 1940 m.)*, Vilnius: Naujasis Židinys-Aidai, 2010.
- Smilgevičius V., 2020 – Vytautas Smilgevičius, „Žemaitijos moksleivių ateitininkų spauda Lietuvos nacionalinės bibliotekos rinkiniuose“, in: *Žemaičių saulutė*, 2020, nr. 19 (829), p. 12–13.
- Šverebas P. et al., 2013 – Povilas Šverebas, Kazys Misius, *Viešniai: švietimo istorija*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2013.
- Urbonas V., 2004 – Vytas Urbonas, *Lietuvos žurnalistikos istorija*, d. 2, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2004.
- Zaveckienė Ž., 2018 – Žiedūnė Zaveckienė, *Jaunimas istorijos skersvėjuose: Lietuvos jaunimo spauda 1918–1940 metais*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2018.
- Žebrytė J., 2005 – Jonė Žebrytė, „Kupiškėnų laikraštijos pradmenys“, in: *Tarp knygų*, 2005, nr. 5 (556), p. 13–19.